

מקורות

למלא החסר בלשוננו.

הצורך ליצירת מלים חדשות למלא את החסר בלשוננו מרגיש יותר ויותר בזמן האחרון. קרוב היום שתהיה לשוננו שפת ההוראה גם בבתי הוראה עליונים, והצורך יהיה כנוגש להשלים מהסורה. וע"כ הקדש חלק מזמן ישיבות ועד הלשון לשאלה זו אשר על אודותיה הרצה האדון אליעזר בן-יהודה את הדברים הבאים שהיו לחמץ לזכוחים ולמסקנות.

הרצאת א. בן-יהודה:

אדוני,

על פי יסודות עבודת הועד, עבודתנו נחלקת לשתיים. האחת-- לאסוף מספרותנו העתיקה והחדשה כל המלים שאינן ידועות להקהל ולחשתמש בהן לצרכי החיים. עבודה זו באמת אינה חכמה, אלא מלאכה. אמנם, גם היא זויתת יכולה להיות גם חכמה, אלמלא יכלנו לעסוק בחקירת פרוש המלים ולקבע משמעותן בדרך מדעית. אבל, כבר נתברר הדבר, כי הועד, בפרט לעת עתה, בזמן המעט שיש לו לעבודתו המעשית, אינו יכול להכנס בחקירות מדעיות הדורשות חפוש וחקירות רחבות ועמקות. וסוף סוף קשה להגיע לידי הסכמה בחקירות מדעיות, שאי אפשר להכריע בהן על פי רב דעות. ולכן החליט הועד להסנע עד כמה שאפשר מהשתמש במלים שפרושן מוטל בספק ויש בו מחלקת בין המפרשים והחכמים. ותמיד יש מקום לחולק לחלק ולאמר, כי הוא מסכים לפרושו של פלוני המפרש ולא להסכמת הועד. וביותר צריך הועד להסנע מזה עתה, אחרי שהחליט הועד לבוא במגע ומשא עם חכמי הלשון בחוץ לארץ, ודבר ידוע הוא כי החכמים האלה מקפידים מאד על היסוד המדעי ואינם כותרים אפילו כחוש השערה וכל אחד מהחכמים יעמד בודאי על דעתו בפרוש כל מלה מספקת.

ולכן, על כרחנו אנו צריכים להסתפק בקבוצת המלים שאין במעט ספק בפרושן, וזה, כמו שאמרתי, אינו חכמה אלא מלאכה פשוטה. וצריך להודות עזה, שצד זה של עבודתנו מלבד שאין בו חכמה רבה, אין בו גם תועלת גדולה למטרתו של הועד. אנו חייבים לעשות זאת, פן נבישל ביצירת מלה חדשה במקום שיש כבר מלה ישנה למשג המבקש; אבל בודאי, תבואה מרבה לא תביא עבודתנו זו, כי אמנם יש הרבה והרבה מלים בספרותנו שאינן ידועות בקהל, אבל רבן הן בדברים ממשטים ובקצת הכמות ומדעים, אך לצרכי החיים הפשוטים הנצרכים לנו, מעט מאד מספר המלים שנוכל עוד למצא בספרותנו העתיקה ואפילו בספרות שלאחרי זמן התלמוד והמדרשים.

ו לא לה הצרכים נוכל למלא החסר לנו בלשוננו רק בחלק השני של עבודתנו, שהוא: יצירת מלים חדשות. עבודה זו היא באמת חכמה יותר ממלאכה.

היו זמנים ששלטה הדעה ל ל ב ה לא כלבד אצלנו אלא גם אצל אמות העולם שאסור בכלל לחדש מלים בלשון, והיו קצת החכמים מסתייעים בדעה זו מדברי הימים. מספרים, כי במסכה אחת של טבריום קיסר יצאה מפי הקיסר מלה שלא לפי דקדוק הלשון הרומית, וכאותו מעמד היו שנים מהמדקדקים הרומאים, מרקילוס וקפיטוס, וגנה מרקילוס את הקיסר על אשר השתבש בדקדוק הלשון. אולם קפיטוס, שהיה כנראה ח צ ר ן יותר ממדקדק, קרא: כמו שהקיסר מדבר זהו דקדוק הלשון הרומית, ואם אינו עוד היום היה יהיה מחר. ויען מרקילוס: קפיטוס שקרן! קיסר רומא יוכל להתזכות אורח רומא לכל אדם שירצה במלכות רומא, אך לא למלים וצורות בלשון רומית. ושוב היה מעשה בסינזמונד קיסר במועצת הכמרים בקנסטנס, שהלחיב את הכמרים לעקר משרש את המינוח של ה"הוסיים", ויאמר בלשון רומית:

videte Patres ut eradicetis schismam hussitarum

ויקרא אחד מהגלחים:

Serenissime Rex, schisma est generis neutri

וישאל הקיסר את הגלח: ומאין ידעת זאת? ויען הגלח: אלכסנדר גלום אומר כך.—ומי הוא אלכסנדר גלום? שאל סינזמונד. ויען הגלח: הוא היה גלח!—ואני, ענה סינזמונד, אני קיסר רומא, ומה שאני אומר חשוב ממה שאומר הגלח. והחכם הכפרסם מקם מילד שכביא מעשה

זה בספרו The Science of language, מסים: ליצני הדור בודאי הסכימו לסיגמונד קיסר, ואעפ"כ המלה schisma נשארה מין כתמי, ואפילו קיסר רומא לא יכל להחליף טינה וצורתה, הדקדוקית. וזו היתה דעת רבים בקרבנו בראשית ימי חדוש המלים. כלנו זוכרים כמה גדל זעמי של אחד מחשובי הסופרים של דור העבר, הרמל"ל, על המלים החדשות, ובאיו מרירות נלחם בהן. אבל כל חציו ששלח לעומת המחדשים והמלים המחדשות נזקקו לאחר מפני שריון הברזל של הצורך. המלים המחדשות נתקבלו ומשתמשים בהן עכשיו גם אותם שנלחמו בהן ולעגו עליהן, ועתה הגיעו ימים שלא בלבד שאין איש פוצה פה ומצפצף נגד יצירות חדשות אלא שכל סופר וכל מורה יוצר ובורא לו מלים ככל אות נפשו ונעשתה לשוננו עתה באמת בעיר פרוצה אין חומה, וטלבד הבלבולים שהביאו המלים המתהלפות למשג אחד, הרבה מהיצירות האלה אינן טעניות ביפי והן מבעירות באמת את לשוננו.

וביגתים תחית לשוננו בארצנו מתקדמת בכה כמעט שלא פללנו. הדבור העברי חולך ומתפשט בבתי הספר ובעניי החיים הרגילים יותר ויותר, והצרכים למלים טובים יותר בכל מקצועות החיים חולכים ומתרבים, ויותר ויותר תובע תפקידו של הועד מטנו ביד חזקה לעסק ביצירת מלים חדשות, כדי להספיק הצרכים האלה וכמו"כ כדי למנע שתרגינה בלשון יצירות בעלות מומים לא רצויות לה.

ולצערי הגדול, דוקא הצד הזה של עבודת הועד הוא רפה מאד. במשך שנים השנים האחרונות של עבודתנו חדשנו אולי לא יותר מעשרים מלה. ואני מתביש בזה. הועד אמנם קבע מלים רבות לתעמלות, למלבושים, לחשבון, וכדומה, אבל רכן הגדול של אלה המלים אינן אלא מלים ישנות שהועד קבע אותן בקצת נזרה לשמוש הרצוי. מלאכה כזו היתה יכולה להעשות גם בהוץ לארץ ואין צורך לזה בועד דוקא בא"י ובירושלם. הרעיון העקרי ליסוד ועד הלשון בירושלם הוא, שהדבור החי בלשוננו השגורה בפינו, והרוח המורתי, וידיעת הלשון הערבית, ואולי גם שארית רוח הקדש של העבריות העתיקה המרחפת באויר פה, תכל יחד יעזר לנו ליצר באמת יצירות עבריות גאות בלשוננו. והנה אנו רואים כי הכח הזה של יצירה באלו נפסק ונסתלק ממנו. שאלה זו העסיקה את דעתי הרבה בשנת האחרונה והתעסקתי בחקירה לדעת סבת הדבר, מדוע כ"כ רפה כה היצירה אצלנו ורצוני כעת

להציע לפניכם מחשבותי בענין זה.

ובתחלת המחקר הזה אקדים לפניכם דברים אחדים על אודות הלשון היונית העתיקה מתוך דרשה יפה שדרש בזמן האחרון אחד מהגדולים בחבמי הלשון היונית, פרופ' וילמוביץ, באספת חכמים בוינה. בתוך שאר דבריו על תבונתה וטיבה של הלשון היונית אמר: שום לשון לא תוכל להתפאר בטהרתה כמו הלשון היונית. בלשון היונית יש הרבה מלים מלאכותיות, אך מעט מלים זרות. בטביעת צורות חדשות מפארות היא מלכת כל הלשונות. העם הבין—בסבת העדר יסודות של לשונות זרות—בכל זמן את הלשון הספרותית, שנשארה מאות בשנים בלי שנויים. היונים היו מלאים אמונה שלמה בערכה הנעלה של לשונם ולכן לא למדו לשונות זרות כמו הרומאים אלא יצרו בלשונם הם כל המנחים להמדעים והמלאכות—ואמנם בתכלית השלימות. בהמשגים והטלים המלאכותיות של החשבון והתשברת וכמו כן בחכמת הרפואה וחכמת הצמחים, התגלתה במדה אחת התאמצות עבודת רוחם ובהן מתגלה כל כח היצירה ההסתכלותי של רוח היונים.

עד כאן דברי פרופ' וילמוביץ בנוגע ללשון היונית בענין יצירת מלים ומנחים מעצם הלשון.

ובכן, פרופ' וילמוביץ מיחס את כחה זה של הלשון היונית, שיצרה לה כל המנחים בחכמות והמדעים מעצמה ולא שאלה מזרים כלום, לטבעו של רוח היונים ולטבעה של הלשון היונית. ואין אני הוצה לדחות כל הנחה זו בלה. בודאי, חלק גדול מהאמת יש בה. בודאי, הלשון היונית, עפ"י טבעה הדקדוקי, ברבוי התחלתיות והסופיות שלה, היא כלי אומנות נפלא ליצירת מלים לטשנים דקים, מפשטים. ואעפ"כ, לא זו בלבד היא הסבה שבלשון היונית אין הרבה מלים זרות ומעצמה יצרה כמעט כל המנחים להחכמות והמדעים. היתה לזה עוד סבה אחרת, ואולי סבה זו היתה יותר חשובה מהראשונה. סבה זו נשמטה מדעתו של פרופ' וילמוביץ, או אולי השמיטה בכונה בחכתו הגדולה להלשון היונית. כי הלא גם היונים הכניסו לתוך לשונם הרבה מלים מלשון עברית ומלשון כנענית, לאותם הדברים שבאו להם מארץ המזרח, כמו שכבר הראו זאת הוקרי הלשון היונית, כמו למשל H. Lewy בספרו *die semit. Fremdw. in d. griech. Spr.* ואם בהפלוסופיה והחכמות יצרו חבמי היונים בעצמם מתוך לשונם, הסבה לזה היא פשוטה כי לא היה להם ממי לקחת מן המוכן, כמו שהיה למשל לרומאים. בודאי,

הלשון הרומאית אינה כל כך גמישה ורבת כח היצירה כמו היוונית, ואעפ"כ חרי אנו רואים, שבכל ימי הכינים יצרו החכמים והפלסופים מלים למישיגיהם חדקים דוקא מלשון זו, וזאת בודאי יכלו גם הרומאים בעצמם לעשות אלו יצרו הם בעצמם את הפלסופיה והחכמות ולא מצאו להן שלחן ערוך מהיוונים. כי גם בענין הלשון שולט היסוד השולט בעולם החמרי והכלכלי: כל זמן שאתה יכול לגזל ולחטם מאחרים אתה חוטף ולוקח מבלי ליגע את עצמך בעבודה קשה ליצר חדש. גם היוונים, בכל מה שחיתה לשונם עלולה ליצירת מלים חדשות, כשבא להם מעם נכרי דבר שלא היה להם קדם לקחו עפ"י עץ העצם הדבר גם את שמו, כמו רב המלים שלקחו מהלשונות השמיות. אך במקום שלא מצאו מן המוכן יצרו על כרחם מעצם לשונם, וממילת מוכן שטבע לשונם עזר להם בזה ועשה להם היצירה יותר קלה ויותר נוחה. אבל גם לשונות אחרות, במקום שאין לקחת מן המוכן ע"י אחרים, יוצרות להן המלים הנצרכות לצרכי השמוש. כבר אמרו חכמים כי אין כלל לשון פחות או יותר תרבותית שלא יהיה בכחה ליצר כל הנצרך לעם המדבר בה. גם היהודים, אעפ"י שאין לשונם, בבהינות רבות, כ"כ נוחה ועלולה ליצירות חדשות, בכ"ז כל זמן שלא באו במגע ומשא עם עמים נכרים יצרו להם בלשונם כל הנצרך להם. רק אח"כ, כשבאו במגע ומשא עם היוונים ובפרט בזמן ירידת הרוח הלאומי, התחילו לקחת מהיוונים ואח"כ מהרומאים המלים שהיו שגורות בפי הנכרים האלה. הגעו בעצמכם, אלמלא לא באו היהודים במגע ומשא עם היוונים והרומאים והיו ממציאים בעצמם דברים בצרכי השמוש בחיים או בחכמות ומדעים, האפשר שלא היו ממציאים גם לאלה הדברים מלים כמו שהמציאו ויצרו מלים בלשונם לכל שאר צרכי חייהם?

והנה גם בענין עבודתנו נתקיים המאמר הידוע: אין רע בלי טוב. הרעת הגדולה שאין לשוננו עדיין לשון הדבור והשמוש לכל עמנו, יש בה גם צד של טובה, שאין אנו מוכרחים תכף ומיד לקבל מלים נכריות לכל הדברים שאנו מקבלים מהנכרים, כי אין הצרכים דוחקים אותנו כל כך ויש לנו קצת שהות לשבת פה על האבנים וליצר מלים. בשעה שאנו יושבים על האבנים האלה אנו צריכים ואנו יכולים להעמיד את עצמנו באותו מעמד של עם שלא בא במגע ומשא עם עם נכרי והמציא איזה דבר חדש והוא יוצר לו על כרחו שם לזה מתוך לשונו הוא, הואיל ואין לו ממי לקחת מלה מן המוכן. אנו רוצים להשכיח את

עצמנו כי אנו יודעים לשונות נבריות ושבהן יש למושג פלוני או אלמוני שאנו עוסקים בו מלה מוכנה, ואנו רוצים ומאמצים כחנו ליצר מלה חדשה מתוך לשוננו.

ומדוע איפוא אין מלאכת יצירה זו עולה בידנו כמו שעלתה בידו היונים לפניו, וכמו שעלתה גם ביד אבותינו אנו כל זמן שלא באו במגע ומשא עם הנכרים, היונים והרומאים?
התשובה על שאלת זו היא פשוטה.

היונים, כשיצרו כל המנחים להחבמות והמרעים, היה להם ממה ליצר, יען לשונם היתה אצלם אז בכל שלמותה. כל השרשים שנבראו בלשונם בזמן הקדום היו מוכנים לפניהם, והיה להם חמור רב, אכני בנין, ממה לבנות המלים החדשות. וכן גם אבותינו, גם הם כשיצרו יצירות חדשות היתה לפניהם לשוננו בשלמותה, כל השרשים שנוצרו בלשוננו בזמנים הקדומים היו לפניהם, והם היו אכני הבנין, מהם יצרו להצרכים שנתחדשו בחיים.

אבל, אנו עתה בשבתנו לחדש, ליצור, אין לנו הרבה ממה ובה ליצר, כי לשוננו אינה לפנינו בשלמותה. מהשרשים הרבים שהיו בלשוננו לא נשמר לנו במקרה אלא חלק קטן, והשאר אבד, ואין לנו החמור הנצרך ליצירה. בכל החפירות שחפרו עד כה לא נמצאו כתבות עבריות חשובות ורק שתיים שלש מלים חדשות נמצאו בכתבת השלח. ולכן שמחנו כל כך שמהח רבה בשנתבשרנו לפני שנתים כי בהחפירות בשמרון נמצאו כתבות בלשון עברית מימי מלכי ישראל. מלבד השיבות הדבר מבחינות רבות, אנו, בועד הלשון, שמחנו על זה בפרט מבחינה הלשונית, כי פתאם האירה קרן אורה של תקוה לפנינו כי נמצאו מלים שאבדו לנו, ומלבד עצם המלים להמשנים שהיו משמשות הנה השרשים שלהן יוכלו להיות לחמור ליצירת מלים חדשות לצרכינו המרבים. אבל, שמחתנו זו היתה שמחת שוא. מה שנמצא שם, לפחות מה שנתפרסם עד כה, אינו אלא קצת שמות פרטיים ושמות של דברים שישנם גם במקרא, כמו יין, שכן וכדומה, ואנו נשאדנו בענינו בבחינת השרשים והחמור לבנין כמו מקדם. ולכן אין לנו כח של יצירה אמיתית. והנה אדוני, אוכל להתפאר לפניכם ולקלוא: מצאתי, מצאתי! מצאתי שרשים עבריים לעשרות, למאות! אף לא אעלים מכם המקום ששם מצאתי את המטמונים האלה. מצוא מצאתים—בהמלונט הערבים!
ופת עלי לענות על טענה שמוען חברנו האדון לפשיץ בכל פעם

שהמקרה בא לפנינו, והיא: כי הלשון הארמית יותר קרובה ללשוננו מהלשון הערבית. כודאי, גם אני יודע כי הלשון העברית והארמית הן מהמשפחה הצפונית של הלשונות השמיות, ואלו הערבית היא מהמשפחה הדרומית. אבל, מה נעשה, ועל המשפחה הצפונית של הלשונות השמיות גזרו דברי הימים בליה פחות או יותר שלמה. מאהת מכנות משפחה זו, שהיתה עוד יותר קרובה ללשוננו, היא הלשון הכנענית, לא נשאר אלא מעט מזער וכל הכתבות הכנעניות שנמצאו בדורנו בהחפירות לא הביאו לנו אלא שתיים שלש מלים שאין לנו בעברית, כמו פנא בטשעות הקים מצבה, ועלת במשטקות וחר, ושמות קצת חדשים, וכדו', ולא יותר. מהבת האחרת של משפחה זו, שגם היא היתה דומה במעט לגמרה ללשוננו, היא המיאבית, לא נשאר כמעט כלום, וכתאבן של מישע מלך מואב אין אלא מלה אחת או שתיים פחות או יותר חדשה לנו שאין לנו במקרא ובתלמוד ומדרשים, ואם מהארמית נשאר יותר, הלא רב המלים שנשמרו ממנה יש לנו כבר במקרא ובתו"מ, ומלים חדשות שאין לנו בהמקורות העברים שלנו, גם אם נצרף מה שיש בלשון חסורית, אין בהן אלא מעט, וכודאי מה שיש בהן תועלת לנו אנו מקבלים, אבל המעט הזה אינו יכול להספיק לנו החמר הנצרך לנו בבחינת היצירת החדשה.

אבל המשפחה הדרומית, ובפרט הבת העקרית שלה, הלשון הערבית, נשמרה בלה בבל עשרה הגדול. הכל יודעים עד כמה עשיר הוא אוצר המלים של הלשון הערבית, ואם אפילו אמת הדבר כי הארמית היא יותר קרובה להעברית, בד"א בצורות הדקדוקיות, אבל באוצר המלים אין כמעט הבדל בין כל האהיות השמיות, וכל המלים שישנן במלונים הערבים אינן ערביות בלבד אלא הן שמיות, ומטילא גם עבריות. רק מי שהוא מתכונן כל הימים כמוני ומשוה את המלים של שתי לשונות הללו, רק הוא יוכל להוש בכל הכח עד כמה בבחינת אוצר המלים אין כמעט הבדל ביניהן. אפשר להחליט כי כמעט כל שרש עברי ישנו גם בערבית, אם לא ממש בצורתו העברי עכ"פ באיזה צורה אחר, ולכן רשאים אנו להחליט גם ההפך, כי גם רוב השרשים שישנם באוצר המלים הערבי היו גם באוצר המלים העברי, וכל אלה השרשים אינם זרים, אינם ערבים, אלא ש לנו הם, שאבדו לנו וחרנו ומצאנום. קצתם שנו צורתם דחיצונה, או לבושם העליון, אבל אם רק נשנה מעט צורתם ונלבישם לבוש עברי דכל יכירום כי דב—זרע כוך הי!

ולכן אני מציע כי ועד הלשון יוציא כעין דבר מלכות מלפניו להכריז שכל השרשים שבאוצר המלים הערבי, יצאו אותם שהם לא שמיים, הם גם עבריים! הועד ישתדל ללקט מהמלונים הערבים השרשים שאינם עתה כלשונו ולחבין לכל ישיבת של ועד הלשון מספר שרשים בבאור משמעותם ושימושם בערבית ואז ידון עליהם ויחליט מה שראוי להכניס תחת כנפי השכינה הלשונית שלנו, ואת השרשים שיקבלו נפרסם במחברותינו, ובהם נרחיב את לשוננו הרחבה אמתית, בעצם השרשים והמלים שנכניס, ומלבד זאת היה יהיו לנו השרשים האלה לחמר ולאבני בנין לחדש מלים למשגים אחרים ע"י יצירה אמתית נאה ויאה לו עד הלשון.

וסופרינו, ובפרט משוררינו הצמאים כ"כ למלים, המחפשים בגרות אחר כל הגה שיוכל יותר לתרגם את רעיונותיהם ורגשותיהם. יכניסו הם את כל השרשים האלה לתוך הלשון, ויפיחו בהם רוח חיים של מלים עבריות.

זה צעד אחד גדול על דרך הרחבת הלשון.

אבל, יודע אנכי כי הצעד הזה בלבד עדיין לא יספיק לנו, יען גם באוצר המלים שבלשון הערבית, בכל עשרו הרב והעצום, המבחיל כמעט, אין די חמר לבנין מלים חדשות לכל צרכינו אנו, מפני שרוב השרשים של אוצר המלים הערבי גברא בחיים מדבריים רחוקים ומשנים מאד מחיי התרבות העירונית ובפרט החדשה של זמננו. ולכן, צעוד אצער צעד עוד יותר רחוק, אעפ"י שאני חש כי מה שאמר עתה תהיה סינות גמורה בעיני חברי הועד.

דבר דברתי עד כה ביצירת מלים חדשות. אבל באמת יצירות אלו אינן יצירות במשמעה האמתית של יצירה, כי אין זו לא יצירה יש מי ש, בנין חדש מחמר שישנו כבר בלשון, הולדת צורות חדשות משרשים שישנם בה, זהו מה שקוראים בלשון המדעית של חכמת הלשון הכללית יצירות למדניות, créations savantes ; Gelehrtenbilbungen, אבל יש עוד טיין יצירה אחרת בלשון, היא יצירת יש מאין, בריאה מקורית מלא דבר, ר"ל, יצירת שרש חדש, של צרוף קולות חדשים, שלא היה כלל בלשון עד כה, והוא מה שקראו לו חכמי הלשון הגרמנים Urschöpfung, בריאה מקורית. וכבר נשאלה שאלה זו בבית מדרשה של חכמת הלשון הכללית אם Urschöpfung, בריאה מקורית, יש מאין, גחוגה עתה בלשונית, וכבר אמרו כי Urschöpfung אמתית, בריאת יש

מאין, ר"ל מלה חדשה לא בנויה משרש שהיה בלשון, אלא מצרוף קולות חדש שלא היה כלל בלשון. --בריאה בואת ידועה רק אחת שנבראה בדורות האחרונים, והיא-- המלה הלועזית gaz לגופים האדיים, שיצר אותה החכם ההולנדי ון הילמונט בסוף המאה השבע עשרה למספרם, שאז התחילו חכמי הטבע להקפד ולעסוק ביותר בגופים האלה וחש החכם הנזכר צריך בשם מיוחד לחם ויחדש המלה gaz, ולא גזר המלה משום שרש שהיה בלשון אלא ברא צירוף קולות ג ז ועשם למלה אחת למושג שנתחדש לו אז. יש אמרים אמנם שזה צטצום מהמלה Geist, ghost, אבל, עכ"פ, זהו חבור קולות חדש לגמריה, יצירה מכורית ומלה בדויה שנתקבלה בבל הלשוניות, והיא עתה מלה כבל המלות היותר מיוחדות בעתיקותן, וגם במקרה זו אנו רואים כי יש קצת אמת בהמאמר: הכל תלוי במזל. גם טלים חדשות תלויות במזל! אותו החכם ון הילמונט יצר בו בזמן עוד מלה חדשה Clas למעמד מיוחד של האויר, והנה המלה gaz נתקבלה וגשתרשה בכל הלשוניות, והמלה Clas לא נתקבלה ונשכחה והלפה ומתה.

נראה נא איפא מה דעת החכמים בני סמך בשאלה זו, עד כמה Urschöpfung, יצירה יש מאין, נהוגה ואפשרית עתה בלשון. שנים מהיותר גדולים ומהיותר בני סמך בחכמת הלשון הכללית בדורנו הם החכמים הגרמנים, האחד W. Wundt, שהוא בפרט בן סמך בחכמת הנפש, והשני H. Paul, שהוא יותר בן סמך בחכמת הלשון. הראשון הקדיש שני כרכים גדולים מספרו הגדול על חכמת הנפש של העמים (Völkerpsychologie) לחכמת הלשון, (Die Sprache, 3 Aufl. 1911). והשני, שהוא אחד מהמחברים של המלון הגדול של הלשון הגרמנית על שם גרים, ומחבר מלון גרמני מיוחד שלו, הוא חבר ספר על השאלות העקריות של חכמת הלשון (Grundprinzipien der Sprachgeschichte, 4 Aufl 1909) שנתקבל בעולם המדעי בספר יסודי בחכמת הלשון.

נשמע נא איפא את דבריהם בשאלה זו של היצירה יש מאין, של Urschöpfung.

בפרקים רבים באר ונדט בכרך הראשון מספרו והוכיח כי הכחות הקדומים ששלטו באדם והגיעוהו ליצירת מלים עודם שולטים בנפש האדם גם כעת, ובפרק ד' אמר:

„אם הכחות הנפשיים, שבזמן מן הזמנים הקדומים של התהוות הלשון חברו קולות הברה למלים, אינם משונים מאותם הכחות השולטים

„עוד כיום בחיי הלשון, הרי המסקנה הקרובה מזה היא, כי גם בריאת
„בוליים יש מאין, die Urschöpfung der Wörter, אינה דבר שכבר
„נפסקה, אלא הוא הולך וסתמיד וחוזר בחיי הלשון.

„ממילא מוכן, כי יצירת מלים חדשות בזמנים מאוחרים אינה
„במהותה ממש כמו היצירה בזמנים הקדומים של הלשון, מפני שעל
„היצירות בזמנים המאוחרים משפיע כל מה שקבל כבר צורה קבועה
„בלשון, ואמנם, הלשון שישנה כבר הנכילה את תחום היצירה החדשה
„רק לטלואים למה שחם, ודבר טבעי הוא, שכל מה שהלשון המסורה
„לנו היא יותר שלמה ומלאה ויותר מספקת להצרכים שלנו, כן יותר צר
„ומגבל התחום של יצירת מלים חדשות, ולכן יש לנו להיות מוכנים לזה.
„שעם התקדמות התפתחות הלשון המבוע של הבריאה יש מאין ילך הלך
„ונשות יותר ויותר לא מפני שהסרים הכחות, שיוכלו להביע
„אותו מהיק האדמה הקדומה של הלשון, אלא מפני שהסבות
„שהבריאות לצאת אל הפעל הלכות וחסרות.”—

עד כאן דברי זנדט.

דברים יותר מפרטים וברורים בשאלה זו כתב ה' פאול בספרו
הנזכר בפרק מיוחד שלם שהקדיש לה, הוא הפרק התשיעי מספרו,
Urschöpfung IX. Kapitel,

ה' פאול פותח פרק זה בהקדמה, כי הוא שם לו ליסוד מוסד
בהקירתו בשאלות הלשון לבונן השקפותיו רק על פי התבוננות
בוהתפתחות הלשונות שאפשר לראות בברור השתלשלותה בדברי הימים.
ואחר כך הוא אומר:

.... „ולכן עוד מרחק על מהלך (יצירת המלים) כעין אפלה מסתורית
„והולכת וצצות השקפות שמיחסות אותה לסגולה מיוחדת שהיתה
„לאדם הקדמון ושאבדה עתה. השקפות הללו צריך לדחות בכל תקף.
„גם בטבע הנכחית, המפנית והרוחנית של האדם, מזכרח שיהיו במציאות
„בל אותם התנאים שהיו נצרכים ליצירה לשונית קדומה, ולא עוד אלא,
„הואיל והסגולות הרוחניות של האדם הלכו הלך והתפתח למדרגה
„עליונה, על כרחנו אנו צריכים להעלות מזה מסקנה, שגם אותם התנאים
„(של יצירה לשונית) נמצאים באדם עתה עוד בשלמות יותר גדולה
„ממה שהיו בזמן תחלת הלשון האנושית, ואם ככלל אין אנו יוצרים
„עתה חמר לשוני חדש, הסבה לזה פשוטה, שאין צורך בזה, יען בקושי
„אפשר שיעלה על דעתנו איזה מושג ואיזה רגש שלא יהיה איזה שתוף

„עם חמר חלשוני שישנו כבר בעין גשר מהבר ביניהם. החמר העצום הזה, שכבר אנו מרגלים והקיאים בו, אינו מניח שום חדש להעשות, ובפרט שיש הרבות רבות והשאלות רבות לעזור לנו במקום הצריך... רשאים אנו להחליט שאפילו בלשונות של העמים התרבותיים האירופיים יצירת חמר חדש בלשון לא פסקה מעולם. אחרי כל הקדמה שנעשתה בחכמת תקירת המלים בלשונות הגרמניות עוד נשאר מספר מסים מאד של מלים, שאין אנו יכולים לברר מקורם בשרשיים של הלשון הקדומה ולא בלשונות זרות, ולכן אנחנו חייבים ליהם גם לזמנים המאוחרים והחדשים לא בלבד הם גולה של יצירה מקורית של מלים, אלא גם עצם היצירה בפעל ממש. גם בזה אין אנו צריכים להניח שתתקיים ההשקפה שבחפתחות הלשון יש שתי תקופות, האחת תקופת יצירת חמר חדש והשנייה תקופת שיש בכה רק להשתמש בחמר הנוצר. ולחבר צרופים ממה שיש כבר במציאות, אבל לא ליצר חמר חדש. בשום זמן של התפתחות הלשון העכמית לא היה זמן, שהכריאה יש מאין בהלשון פסקה הפסק גמור.“

כל אלה דברי ה' פאול.

היוצא מדברי שני החכמים האלה הוא, כי עצם כח היצירה של יש מאין בלשון ישנו בנפש האדם גם בעת, וגם בזמנים החדשים ובלשונות התרבותיות הוא עודנו שולט ופועל פעולתו, ואם בכל זאת יצירות באמת יש מאין אינן נוצרות בלשונות החיות במדה מרבה. הסבת לזה היא רק מפני שאין בלשונות האלה צרך הכרחי בזה, כי אפשר להסתפק ביצירות יש מי ש, בחדוש צורות בלבד מהחמר שבכר ישנו. ואולם במה דברים אמורים, בלשונות החיות שבאמת אין סבה הכרחית לברוא יש מאין. אבל בלשוננו, שכבר הוכחתי שאפילו אחרי שנכנים תחת כנפיה השרשיים שיש במלונים הערבים, עוד לא נוכל למלא את כל החסר לנו, רשאים אנו, על סמך החלטית החכמים בני סמך האלה, להשתמש לצורכינו בכח היצירה של יש מאין, רצוני לאמר: פשוט, לברוא שרשיים חדשים ולקבעם לשמוש במושגים שלא נמצא יכלת למצא להם תרגומים מדויקים ביצירת יש מיש.

בודאי, אין זה דבר קל ביותר, לברא שרשיים חדשים, כי אינו כל כך דבר קל למצא צדוף קלות שעוד איננו בלשון. אבל בבחינה זו דוקא יש יתרון ללשונות השמיות, שלהן יש סגולות של שיות השרשיים. הלשונות האלה, בפרט בתקופת שהן הגיעו בהן לרום התפתחותן, בנו להן

[illegible]

ולכן רשאים אנו להכריז את השרשים שבאיצר המלים הערבי לעבריים גמורים ולהבניטם ללשוננו. ממילא מובן, כי גם זה אינו מלאכה פשוטה. צריך עיון ובחינה מה לקרב ומה לרחק. אעיר לעת עתה רק על דבר אחד שצריך להתבונן בהשרשים הערבים. דבר ידוע הוא כי רבים משמשים במשמעות רבות מתחלפות מאד, ויש שאין כל יחס וקרוב בין המשמעות הללו, עד שאי אפשר לאמר כי הן הסתעפו זו מזו בדרך הגיוני. והסבה לזה מונחת בתמונת שני ירשים בעלי אותיות דומות, למשל של ה וח', ע וע', שמשמעותיהן היו מתחלפות, בשרש אחד של אחת מאותיות הללו. והמשמעות הרחוקות של שני השרשים נתחברו אחר כך בהשרש האחד הממוזג. צריך איפוא לחקור ולהבדיל את שני השרשים זה מזה, ויש עוד תקירות אחרות שצריך יהיה להשגיח בהן

בהכניסנו את השרשים שבאוצר המלים הערבי לתוך לשוננו. וכדבר היצירה יש מאין, כה שקראו חכמי הגרמנים בלשונם Urerschöpfung, שדברתי עליה בישיבה תהיא, עלי להוסיף דברים אחדים. כבר בארתי לפניכם מהותה של יצירה זו ובמה היא גברלת מיצירה יש מיש, ביצירה יש מיש אנו משתמשים בשרש שישנו כבר בלשון, ר"ל בצרוף קולות שנתחבר כבר בזמנים קדומים למלה אחת, ואנו בונים ממנו רק צורה חדשה עפי הצורות הרגילות בלשון ועפ"י דקדוקה. והיצירה יש מאין היא יצירת עצם השרש, לאמר, חבור קולות למלה אחת שלא היתה מעולם בלשון.

אבל, מכל החכמים שנשאו ונתנו בשאלה זו, וגם משני החכמים שהתעמקו בה ביותר, שהבאתי את דבריהם בישיבה הקודמת, נשמטה נקודה אחת שלא העירו עליה, אעפ"י שהיא חשובה מאד, ואפשר שלא נשמטה מהם, אלא שלענין חקירתם הם, להלכה בדבר היצירה יש מאין, ולא למעשה, להשתמש בה, לא ראו צורך גדול לעמוד על נקודה זו, ואולם לנו, שדוקה הצד המעשי הוא השוב, ברור נקודה זו מענין ביותר. כבר ראינו כי יצירה יש מאין היא לחדש בלשון חבור קולות שלא היה בה קודם. למשל חבור הקולות פ, מ, ל שרש אחד טפס—הוא יצירה יש מאין בעברית כיון שאין בעברית שרש זה. וחנה, ביצירה בזאת יש שני צדדים. האחד כלפי היוצר והשני כלפי מקבל היצירה, ר"ל כלפי חלשון.

כלפי היוצר ביצר? כל חבור קולות שהמחדש לא מצא לא בלשון שהוא מחדש ולא בלשון אחרת, אלא שהוא בדא אותו מעצמו, כמו למשל חבור הקולות פ, מ, שהזכרנו. הרי זו יצירה יש מאין כלפי היוצר, כיון שהוא יצר חבור זה מדעתו, מבלי שראהו בלשון מהלשונות. ואין שום הבדל בזה אם באמת אין חבור זה בשום לשון או שישנו בלשון מהלשונות אלא שהמחדש לא ידע מציאותו. ולא עוד, אלא אפילו אם בתוך הלשון שהוא מחדש נמצא באמת חבור קולות זה אלא שהמחדש לא ידע מציאותו, הרי זו כלפי המחדש יצירה יש מאין. וכלפי חלשון, יצירה יש מאין. היא חבור של קולות שבאמת אין בה בלשון זו, למשל החבור פ, מ, היא יצירה יש מאין בלשון העברית, מפני שבה אין חבור קולות זה בשרש אחד, ואין שום הבדל בענין זה אם המחדש חבור זה בדא אותו מדעתו או מצא אותו בלשון מהלשונות, ולא בדא אותו מגפשו.

הברל זה חשוב מאד לנו. כיון שכל חבור קולות שלא היה בלשון מחלשונות הוא כלפי לשון זו יצירה יש מאין, הרי אותם שמכניסים בלשון מליים זרות, לקוחות מלשונות אחרות, הם מורים הלכה למעשה, להתייר Urschöpfung בלשון. נקח למשל האותיות ק, ה, פ, שיש מהם בלשוננו הצרופים זקף, זפק, קפז, והנה נגיה שבא מחדש וחבר עוד צרופ אחר, פ, ה, ק, והגיה את הצרופ הזה למושג טבע הדברים ששולט בעולם. כודאי שכלפי הלשון היא יצירה יש מאין, כיון שאין בלשוננו צרופ זה. ומה עושים מי שמתמשים בטלים זרות בלשוננו? הם משתמשים בהמלה הזרה פיזיק לטבע הדברים, ולחכמת הטבע, והרי הם בזה עושים מעשה של יצירה יש מאין בלשון ומורים בזה גם הלכה שיצירה יש מאין, Urschöpfung, מותרת בלשון!

ולכן, זו הצעתי, שבמקום שלא נוכל להעזר ביצירה יש מיש, לאמר מהשרשים שישנם בלשונות השמיות, נשתמש ביצירה יש מאין, לאמר ביצירת שרשים חדשים. ובעצם הענין אין זה כלל דבר חדש בלשון, ודוקא המתנגדים ליצירות חדשות ומכניסים מלות זרות, הם הם שכבר פרצו הנדר והורו לחלכה ולמעשה שיצירה יש מאין מותרת.

מר א. מ. ליפשיץ

חברים נכבדים!

הנחתו הראשונה של המרצה הנכבד והצעתי היתה בקצור: "כל שרשי הלשון הערבית הם שמיים, ואם כן הם גם קנין שפתנו, שהיא שמית, ולכן הבה, גברוק את אוצר המלים הערבי, ונראה כל השרשים שאינם באוצר המליים אשר לנו, ונכריז עליהם שמהיום ותלאתם הם עבריים, ונכניסם לאוצרנו אנו". בכוונה נסחתי את ההנחה בקצור בפני המרצה הנכבד, שתשמש לנו יסוד לזוהנו. הנחה זו מסכמת השקפות שנגלו תדיר בתוך המשא והמתן שבתוך הועד, ושגרמו לנגודים בשעת העבודה כשהוצרכנו להעזר בשפות שמיות: יש מחברינו, וצריך להודות שהם הרוב, הגוטים ביחוד לצד השפה הערבית, ויש שנגמו תמיד להשתמש באוצר המלים של הלשון הארמית, ואשר לא נהו אחרי הערבית. רואה אני שהנגוד הזה הוא רק חד של מחלקת מדעית שבין חוקרי הלשון. כשהתחילה החקירה המדעית של תדקדוק העברי

בתקופתנו, נפו גדולי החוקרים מבין האומות לפרש את העברית רק מתוך הערבית; על ידי השוואה למדו את הוראת הצורות והנמיות ואת משמעות השרשים, ובכל תולדות התפתחות הלשון נתנו "קדימה לצורות הערבית (בגון גזניס, אולסהוין וקניג וכו') וכל חקירת לשוננו עמדה אז תחת השפעת חקירת הלשון הערבית. שר"ל המדקדק הגדול היחידי מישראל התנגד אז לשיטה זאת, והפך להסמיך את חקירת העברית ביחוד אל הארמית, ואותה בכר על פני כל אחיותיה השמיות בבל שאלות החקירה וההשוואה, ומתוכה אמר לפרש לעצמו הלכות גדולות בהתפתחות הלשון הערבית. ומאז התקיימה מחלקת מדעית זו, ודוקא בזמן האחרון גבר שוב הצד המדעי הנוטה לצד הארמית ולצד האשורית שנגלתה מאז; ומהן למדים ביחוד החוקרים לפרש חזיונות בשפתנו, ובהן הם מוצאים את הצורות הקדומות יותר, ונמית מדעית זו הולכת וגוברת עכשיו.

—הנחתו של המדע, כי כל השרשים הנמצאים בערבית ואינם בשפתנו, הרי הם שמיים קדומים, והננו כמחזירי אבדה, אם נסגלם לנו, הנהה זו מיוסדת על ההשקפה של ספר יוחסין לשפות, שעל פיה רואים את שפת הגזע הקדומה כאם, והשפות בלן כבנות, ובנות לבנות; ועתה יש לערוך ספר יוחסין בפי מרת הקרבה אשר לשפות. לפי השקפה זו צודקת באמת ההנחה שכל השרשים ששרו בערבית ואינם בלשוננו, הם בודאי מורשת השמית הקדומה, ולכל השפות השמיות חלק בהם, ואם נקנס במשיכה הרי אנו כמחזירים אחר ירושת בית אב. אבל לפי השקפת "שיטת הגלים" השלשת היום כמדע הלשוניות אין מקום כלל להנחה זו, שכל השרשים הערבים באו מתוך שפה שמית קדומה שהיתה אם לכל השפות השמיות. לפי שיטה חדשה זו לא היתה כלל שפה שמית קדומה זו שעלתה בדעתם של החוקרים במציאות. שפה שמית קדומה שבה דברו החוקרים היא הפשטה מן השפות השמיות הקימות ואם לא היתה להן, אלא תמיד היו אחיות, ומדת קרבתן אינה מסתדרת בספר יוחסין, מפני שיש אשר לשון אחת היא בחזיון לשוני אחד אם ובהזיון שני היא בת ואחות. במערכת גלים התפשטו החלופים הלשוניים ולא ממרכז אחד יצאו כלם. לא כאם ובנות יש לראות את הלשונות של גזע אחד, אלא כשפת לשוני גדול, אשר החלופים עוברים בו כגלים היוצאים ממרכזים שונים. ובימי קדומי הלשוניות אין לקבע תחומים כי מעברות יגשרו תמיד גשר בין נקודות החלוקה היתר

גדולות. וכך היו גם בתקופת קדומי השפות הללו לא שפה שמית כי אם שפות שמיות. אם בן אין יסוד להנחה שכל אוצר המלים של הערבית היה על כרחו גם בשפה השמית הקדומה. מפני טעם פשוט. מפני שזו לא היתה בעולם. לצורך הקירת תולדות התרבות של קדומי בני שם, בדקו אחר השרשים המשותפים לכל השפות השמיות והנה נגלה מה מעט מספר המלים המשותפות באמת לכל השפות, וקדומות בהן. אין לנו אם בן שום בטחון שהשרשים הערביים החסרים בלשוננו היו בה באיזו תקיפה, שנוכל לחיט עליהם כעל קנין לשוננו, או לכל הפחות כעל קנין שמי מישותף.

והלא אין אני צריך להזכיר לפניכם חברים נכבדים, שדוקא הערבית (עם אחותה השבאית—המעונית והבושית) היא הלשון השמית היותר רחוקה בתזוונותיה הלשוניים מן העברית. אם נתאר לנו את היקף הלשונות השמיות כשטה מסוים, אז הערבית היא בקצה האחר של השטה, והעברית עם תארטית בקצה השני.

ועוד מצד אחד יש להשקית על השאלה הזאת: מלבד התפתחות הצורה הדקדוקית של השפה הגורמת מצדה להשתנות השרשים, מלבד זו הנת „חלוקת הברות“ (Lautwandel) הוא הקובע בעיקר את ההבדל בין השפות של גזע אחד, ובו הן נפרדות אשה מרעותה. יש תקופה בלשון שבה סבות בלתי ידועות לנו גורמות חלוקה ושנוי לשורה שלמה של אותיות, שנתחלפו באחרות בכל שרש שהן נמצאות בו. רק הכרת החלוקה הזו תתן את האפשרות להשוות הלשונות. אחרי הגמר החלוקה הזו, אחרי תדול פעולתו החיה—נעשה הפרוד בין שפות, וחלוקה אחר חלוקה תאוחז חלק מדוברי שפה מוסיף להפריד ומרבה להרחיק שפות משפות, ויש שירחיק קרובים, ויכנים פרוד בתוך גבולות הלשון. חלוקה החברות הזו הטהלק שפות זו מזו, הוא החלוקה האופיי אשר לכל שפה. דעת רוב החוקרים נוטה לומר שאין יוצא מכללי חלוקה הברות בשעתו. והנה לפי זה שרשים ערביים הם אלה שנעשו בהם החלופים הערביים האופייים ולא נעשו בהם החלופים של השפות השמיות האחרות. והיו המוציא מלות לשון קרובה מן הלשון חברתה. ואין אני רואה כאן עצה ותרופה לקושי זה.

חלוקה החברות יש לו שעתו ועת תנועתו וחיותה, ואחרי שחרל אין לו חזרה. מכירים החוקרים מלים זרות משפות קרובות בזה שלא חלו בהן החלופים האופייים.

יודעני שאפשר לומר, שבידנו לראות על האבנים ולעשות את חלופי הקולות כלם כמתכונתה של השפה. אני חישוב שרעיון זה, לעשות חלופי הברות באפן מלאכותי, שלא בשעתו ההיסטורית, הוא כל כך מוזר, שלא יאמר ולא יעלה על לב כלל וכלל. ממילא מובן שהחלופי ההברות געשים על פי סכות עלומות בפנים הנפש ומתוך תנאים פיזיולוגיים בלתי ידועים—ואת החקים והכללים כללו המדקדקים, הבאים אחרי החיים, לסדר ולכביל.

ומלבד החלופים העיקריים המבדילים שפה משפה, הרי חלו בשפה גם חלופים חלקיים. ואין ספק שעברה התפתחות מרובה על המלים הערביות מראשית ועד אחרית הימים, ובכלל נולדו רבות מהן במשך ההתפתחות המאוחרת, וכן לא יצירות קדומות. והאם יש לנו פה האפשרות להסתכל לכל קמטי ההפתחות כל שרש, והאם יש בכלל אפשרות כזו.

כאמור אין לנו לפי שיטת זו שום בטיחות בקדמות היצירות הלשוניות, אפשר שבשעת החלוקה העברית האופיי שהפריד שפתנו משפות חבי קרובות לה לא היו אלה השרשים כלל בתוך חיקף לשוננו, וממילא לא היתה כלל אפשרות שיהול בהם הלוקה ההברות. בטיחות כזו ישנה רק לגבי שרשים שישנם בשתי השפות, ושהחלוקה חל בהם, והם הלא ישנם לנו. שרשים אחרים, אין לנו ענין בהם. רק אם יש משרשים עבריים יצירות בשפה קרובה, שאינם לנו, אז אפשר אולי לקבלם אם יש צורך.

ומלבד חלוקה ההברות המעבר צורות הלשון הרי ישנו עוד חלוקה ההוראות, השליט שלטת בלי מצרים בשפות הקרובות. בתקופות הקדומות היתה משגרת ההוראות רחבה מאד, ונסתעפו אחר כך ונתפצלו עד כדי הפוך ההוראה, ועד כדי נגוד בין המובנים כידוע לכם. וכאן אין כלל כללים לדעת מה יכלה להיות ההתפתחות, כי מי עמד בסודות היצירה שלא נוצרת.

נתאר לנו את האפשרויות שישנו בהצעה זו: יקחו את המלון הערבי הגדול, את „הקאמוש“, יוציאו מסנו מאות שרשים ונעבר צורתם וניהדם, ושפתנו מתעשרת עשר רב בבת אחת. דרוש רק לתאר לנו את האפשרויות האלה, למען ראות בסכנתן. והרי שרשים אלה צריכים לדברי המרצה לשמש עוד ליצירות חדשות, ואין קצה לגבול שליטתם, ושפתנו מה יהא עליה. הרי נשנה את אפי השפה ונפגום את רוחה. לעתים קרובות נדבר על רוח השפה, והלא אין זה מין מלאך או

מין שד, אלא כלל כל הרשמים, שעשו היוונות הלשון על הדוכרים בה, עד שהם יפלי גתיב גם להתפתחות הלשון בעתיד. הרגלי הלשון הקודמים הם אבות עתידות הלשון. אם נכניס חמר לשוני חדש, המון מלים זרות, בבית אחת, אז יפעל זה באפן בלתי צפוי על הלשון. רשמים אחרים—רוח אחרת.

בבר היתה תקופה שבה נעשה שנוי גדול ברוח השפה. כאשר קרבנו אל הארמית אהותנו, זו השפיעה עלינו רוב טובה, גם מאוצר המלים ואפשר גם מרוחה עד שהרכה שרשים מן הארמית נחשבים להרגשתנו כעבריים לגמרי. אבל זאת היתה התפתחות היסטורית ארוכה ולא מעשה מלאכותי. זה לא היה מקרה ורצון מכוון, אלא התפתחות והשתלשלות. הארמית באה אל קרב לשוננו, ולא נודע כי באה אל קרבה. החמר הארמי הלשוני שנטמע בלשוננו הוא עצם מעצמינו ורוח מרוחנו. והלשון הארמית הרי קרובה היתה אלינו מן הערבית גם מבית חלה.

ומה נעשה לערבית שההיסטוריא דוקא הרחיקתנו מעליה. הלא שכנים אנו לארץ ערב, ובכל זאת שפתנו בימי היותה לא השפעה הרבה מן הערבית; זאת אומרת: אין מספר המלים המשאלות (Lehnwörter) הערביות, לאמור מלים שהל בהן הלוח הערבי, רב בלשון המקרא; אפשר מפני שעל גבולנו במדבר ערב ישבו בימי בית ראשון עמים עבריים. וגם בימי בית שני וכימי התלמוד אין השפעת הערבית נפרת, עד ימי הביניים שבהם קרבתנו התפתחות מיוחדת לשפה הערבית, וקבלנו מהם, מה שיכולנו לקבל. אבל אבקשכם, חברי הנכבדים, להודות לעצמכם עד כמה חביבה עליכם התכונה המיוחדת שקבלה לשוננו, תחת השפעת הערבית, אצל התיבונים; ועד כמה זר לנו סגנונם דוקא מפני ערביותו. מלים מספר נתקבלו אז מן הערבית, אבל רובן יצאו שוב מתוכה, גדול מזה מספר המלים העבריות שנולדו בתור תרגומים למלים ערביות.

זוכרני מה שאמר המרצה הנכבד, שהתכוון ביחוד לחמר יצירה; על ידי השרשים החדשים יהיה לנו חמר חדש ליצירת מלים. אם משום זה—איני מבין, למה לא נקה מן הארמית שרבים משרשיה בעברים לנו. ורבותי! אם לשם הדישום—למה לא נקה את החמר תמיד מן העברית. אם להדושה, הרי לא נגעלו כל השערים לפנינו. כיון שנחדש צורה, הרי אין מגיעה להתרחק מן ההוראת העיקרית של השרש בדומת לה.

ונשתמש בשרשים עבריים.

יודעני שיש מענה אחרונה, שכל השפות השמיות מתו ורק הערבית חיה עדין. אבל רבותי! מה נעשה. דוקא במחסורינו אנו השפה הערבית החיה אינה עשירה משפתנו. הרי עניינתנו היא בחיונות התרבות, ובמושגים חדשים, ובאלה הערבית אינה עשירה משפתנו. ד"ר א"ש יהודא העיר שגם כמה שנוגע ללשון העתיקה יכולים אנו לפרש על פי רוב סתוך הערבית מושגי המדבר ויושביה, בעוד שמושגים תרבותיים מאותה תקופה מתפרשים מן האשורית.

לי ברור שאחר כל אלה אין לחשוב על אדות קבלת שרשים ערביים ללשוננו בזכות אורת. מה שאפשר זוהי קבלת מלים זרות גם מן הערבית. מלים זרות, היינו, מלים משאלות המתקבלות בצורהן הזרה בלי שום שנוי בלי שנתן להן זכות אורח בשפתנו. הן תצאנה מן הלשון כשתבוא מלה עברית מובהקת מלא מקומן או כשתעבור שעתן. ואפשר אמנם שברוב ימים תעבור צורתן מאלוהן ותאבד זרותן—זאת נניח לעתיד ולהתפתחות. אבל גם בזה יש גבול לכח העכיל של השפה. קבלת גרים בזמן בבת אחת, הרי היא בספקת ובנגע רע ללשון.

מלים זרות הן יותר חיון תרבותי—היסטורי, מאשר חיון לשוני. המלים הזרות תבאנה יחד עם חיונות תרבותיים. אלינו יבואו שמות יצירות התרבות דוקא מארופה, מקים היצירות הללו. הרבדים נעשים שלא ברצון, והרי הערבית עצמה מקבלת ומקבלת (כפי שהגיד לי חברנו מר ילין) מלים זרות לבל מקצעות המדע דוקא מן השפות האירופיות. בודאי יקבלו עובדי האדמה העברים ובעלי מלאכה, במקום שילמדו אפש העבודה מן הערביים, מלים משאלות מן הערבית, וגם זה בלי בקרת מצדנו. והלא בל כללנו לנו שאין אנו נזקקים למלים זרות. בעבור החיון התרבותי יעברו המלים הזרות מעולמנו. הרי קבלנו בתקופה המשנהית והתלמידית הזמן מלים זרות, ויצאו מלשוננו בעבור זמן. וכן אפשר להחליף בכל שעה מלה זרה במלה עברית שתמצא; מלה זרה אינה דוחקת את רגלי המלים העבריות. מטבעית הלשון הרי הן ברוש מת, מחבות הן ליוצרים, למשוררים ולסופרים גדולים, שיכניסון לרכוש החי והחור של הלשון. וכך תעלה מלה עברית מן הנשיה ותדחה מלה זרה—בהגיע שעתה. תנהיג שניה של המרצה הנכבד היתה: אחר שהוכיחו החכמים כי חדושים קדומים (Urschöpfung) נעשים בשפות גם במשך הזמן האחרון.

יש גם לנו היכלת לחדש שרשים חדשים. ובעברית כך היא הדרך : כל שלש אותיות עושות ששת ציורים, נבדק את הצירופים החסרים כלשוננו, והם ישמשו לנו לקבע להם הוראות נצרכות.

כנגד יסודות הנחה זו יש לי להעיר : המחלקת בין הכלשנים נולדה לרגלי שאלת התהוות לשון בני אדם. מוכן מאליו ששאלה זו היא פנה מסתורית בחקירת הלשון וקל השערות. והיו תמיד בין החוקרים, מי שאמרו שבימי ראשית לשון האדם, שלטו כחות אחרים שאינם פועלים היום בנפשות, כחות שהיו נעלמו ; וכחות אלה הם שיצרו את לשון בני אדם. כנגד אלה יצאו חוקרים אחרים שאינם מודים שהיו כחות אחרים לאדם הקדמון ; לפי דעתם, הכחות הרוחניים והגופניים ליצירת שפת ישנם עדין היום. שום כח לא נטל מן האדם ; אבל תנאי האדם בעולם ותנאי לשונו אינם מצריכים גלוי הכח הפועל ביצירת שפה. לשם זה ורק לשם זה, לשם באור שאלת מדיעת הנחה ההנחה של החוקרים ; לשם באור פרק בהלכות יצירה.

בזמננו בחברת האדם, אשר בהם כל קבין מוקף קבוצים כמותו, אין חדוש קדום מצוי. המקרים הבודדים—והמסופקים—של חדוש אינו מלה (כגון לפי דעת רבים המלה גו) אינם גותנים פתרון לשאלה זו. (Paul, Prinzipien der Sprachgeschichte 174) החוקרים ההם מניחים את מציאות כחות היצירה בזמננו, אבל מודים גם הם, שאין היום מקום ואפשרות לחדוש קדום באמת, מפני שחמר לשוני ממלא את נפשנו, וכל חדוש לשוני מיתנה מן החמר המצוי בנפש ; לא תעלה כרוחנו הרגשה או ציור שאין קשרי שתוף בינו ובין החמר הלשוני המקובל. "החמר המצוי אשר הרגלנו בו לא יתן מקום להולדת החדוש" (פאול, שם) ערך הרעיון הזה ובאורו הוא : שלו יכלנו למשל להבדיל חברת ילדים מן החברה, כי אז יש בהם עדין חיום הכחות ליצור שפה חדשה, להוליד מערכת חדשים קדומים. ואף זה מוטל בספק, מאחר שכמה מאורעות הוכיחו את הנחלת הבשרת צרופי מחשבות מאבות לבנים. אולם עכשיו החמר הלשוני הוא הקרקע לכל יצירה לשונית, ואין לדמות כל הדיש מתוך החמר הזה לחדוש מעבר לחמר זה. כל החדושים אינם בלי קשר עם אוצר המלים הקיימים שמיכות ביניהם ובין המלים הקרובות בהוראת ובהברה" (Wundt, Völkerpsychologie I 619)

חדוש קדום, זה מובנו : כשיולד צרופ הדיש של קולות ועל ידי הסמכתו והתחברותו לציור או לקבוצת ציורים או למושג, יקבל הוראת

זו והיא מובנת לבעלי הלשון הזאת, זהו חרוש קדום; בתנאי שלא נעשה החרוש הזה באמצעות צדק מצוי הקשור מכבר בציורים מצויים (פאיל 176). חרושים קדומים כאלה לפי דעת קצת חוקרים אינם במציאות כלל בתקופת הלשון המאוחרת, ולפי דעת אחרים יש סימן וזכר להם גם בתקופתנו אבל בכך אפן אין לדבר כאן על חרוש מכונן. זהו חרוש שנעשה בין האדם, כיצירת הטבע עצמו שלא מדעת ושלא במתכוון, וכל חרוש קדים שאמרו חכמים, לא דברו אלא בחרוש כלתי מבון הנולד טאליז. בחרוש קדום התחילה ראשית השפה, התפקיד הגדול שטלא מתחלה הדל לאט לאט. בתקופה מאוחרת נהחדשו רק קצת מלים המצינות קולות רועשים ותנועות רועשות" (Paul, Methoden lehre 22 i). ואפילו אלה חקוי הטבע - האונומאטופיאי - אינם נולדים בלי השפעת החמר הלשוני המצוי; גם קולות הטבע כל עם שומעם כדרכו. ויש בין חקוי הטבע רבים שחם רק למראית עין חקוי הטבע, אבל באמת נולדו משרשים קימים, ואטימולוגיא עטמית קרבתם לקולות הטבע אחר כך. וצריך להעיר, שאפילו לדעת החוקרים האלה הפנתרים בהנחה זו את שאלת בריאת הלשון האנושית, לא היתה היצירה הקדומה מחוסרת טעם, ורבו השיטות, שכל אחת מוצאת טעמים אחרים ויסודות אחרים לחרוש הקדום בימי התהוות הלשון. אלה חשבו שיסוד השפה היה חקוי קולות הטבע או קולות החיות, ואלה חשבו שהשפה נולדה מקולות הקריאה וההתפעלות של האדם, או מתוך העויות או נוצרה בתוך העבודה או מתוך חשיבה, ואלה פרשו את התהוות הקדומה על ידי ציור בחברות על ידי סמליות בחברות, או גם על ידי התקשרות מקרית, ועוד כמה שיטות ואין הכרח ביניהן. על יסודות שונים על פי השיטות השונות נולד החמר הלשוני הראשון, שממנו יצרה אחר כך נפש האדם את כל החזיונות הלשוניים שבכל הלשונות ואין נבוא אחר הטבע לעשות מה שכבר עשהו במכוון ובמתכוון. הנשוב לשיטת "מניחי הלשון" - אתמהה!

בלשונות השמיות ולמען נדבר בקרב ובידוע, בלשון העברית צרופי האותיות בשרשים אינם מקריים, ותגלה בהם עמקות נפשית גדולה. על פי רוב מסתדרים השרשים בעלי שלוש אותיות לקבוצות שהעיקר בהם שרש בעל שתי אותיות. ושוב אין בדעתי להכריע שהיה באמת בתקופת קדומים, שרש בעל שתי אותיות, אלא שטפני צרך נפשי נסדרו שרשים לקבוצה ששרש בעל שתי אותיות היתה בה הנרעין ולו

מקיפים מתחלפים. ובין קבוצות השרשים יש גם צנורות העוברים בין קבוצה לקבוצה ומחברים את הקבוצות השונות. והפצתי להעיד שדוקא בין ששת הצרופים של שלוש אותיות השרש. אין קרוב החוראות תדיר. קרוב החוראות הוא בין צרופים שחצי צרופ (בן שתי אותיות) חוזר בהם כצורתו בתוספת אות שלישית. ולא בין ששת חלופי הצרופים שבין שלש אותיות.

ובל הענין הזה עדין לא נחקר, וסודות חבוייה עלומים ונעלמים מאתנו. תמהני אם יהיה מי שיאמר שגם אנו נרד לכל נכבי היצירה ונעשה על האכנים במתכנת הקבוצות החיות של הלשון. אין לנו כלל הבלתי אמצעיות הדרושה ליצירה בלתי מכוונת, אין בנו תמתי הלשון היוצרת שלא במתכוון.

טענה שאמנם אין מקום לחדוש קדום בשפת עשירות, אבל בשפה עניה יש צורך ויש אפשרות לזה. אינה צודקת גם היא. לשון עניה הנותנת מקום לחדושים קדומים היא לשון בראשית יצירתה. בקדמות התהוותה. שפתנו אפשר שעניה היא באיזה צרכים מודרניים אבל עשירה וזקנה היא. כשהיא לעצמה; ועשירים אנו בעלי הלשון. בהיות ברוחנו עולם לשוני עשיר הבא מלשונות אחרות, וכל יצירותינו הן מתוך התמר הלשוני הזה, ואין אנו יכולים להשתחרר ממנו בשום אופן.

אין צורך לתטעים, שאין שום שיכות בין הכנסת מלים זרות ובין חדוש קדום—פשוט מפני שהמלה כבר היתה בשפה אחרת, והיתה קשורה בציור מחשבה מקדם, ואם כן אין כאן כלל סימני החדוש הקדום. ולכל מלה זרה הרי יש היסטוריא—היא נוצרה ונשתלשלה מתוך חמר לשוני זר וברוח שפה זרה. על כניסת מלים זרות בתור חזיון תרבותי, כבר דברתי.

אמנם אם נאמר שאין די שרשים, בשפתנו ועלינו לבוא למלאות חסרון זה על ידי יצירת שרשים חדשים, אז חרצנו דינת של לשוננו שאין להחיותה, אלא—אם נברא לשון אחרת במקומה.

כל חדשינו שאנו עסקים בהם יכולים להיות אך ורק חדושים מדעיים (gelehrte Bildungen). שקרא המרצה החדש למדני. שאינם בגדר החדוש הקדום. כל חדוש שבנון יוכל להיות רק חדוש מדעי, חדוש כזה נעשה בכל הלשונות. עם המצאות חדשות, עם מושגים חדשים יתחדשו החדושים מדעיים על ידי בגלי המקצוע. תכונתנו

של החדוש המדעי היא, שנעשה בתוך החמר הלשוני הקים משרשים קימים על יסוד ההוראות הקימות של השרשים. בכל השפות האירופיות היתה תקופת לא רחוקה---שבה רבו החדושים המדעיים. כאשר חדלו עמי אירופא מלהשתמש בלשון הרומית בתור לשון ספרותית ועברו אל לשונותיהם, ויצרו לשון ספרותית לעצמם. אז תרגמו הרבה מושגים מן הרומית או משפות ספרותיות אחרות. "חדוש מדעי הוא תמיד תרגום! בזמן קדום תרגום נאמן--בזמן מאוחר תרגום מתאים לרוח השפה". (וואנרט 675). מצבנו דומה למצב השפות האירופיות בשעה הזאת, אלא שהצרכים היום יותר גדולים. יש מושג מוכן וידוע לנו שלא נתן להתרגם כל צרכו בעברית, ואנו באים לחפש לו בטוי עברי. הרי אנחנו לא נחדש מושגים, ועל כן אל נא נרמה עצמנו כל חדושינו הם תרגומים, כי תרגום מושג או ציור ידוע לנו.

דרך החדוש המדעי סלולה לפנינו. עלינו להתהקות על דרכי ההתפתחות הטבעית ועל מעשה החכמים בחדושים מדעיים בעמים אחרים. כאמר צריך לשים לב שמצבנו קצת שונה ממצב אחרים. אחרים צריכים למלאות צרכים מועטים הנולדים מחדש לרגלי המצאות חדשות, ולרגלי התפתחות המחשבה, אולם אצלנו על ידי הפסקה בהתפתחות, צרכים רבים וגדולים דורשים מלואם בבת אחת.

יכולים אנו ראשית כל ללכת בדרך התפתחות הוראת המלים הנוהגת בלשון חיה. דרכי התפתחות הוראת המלים ומשמעותן רבות הן, מבדילים החוקרים בין המשמעות הנוהגת (אחזאלית) ובין העראית (אוקזינאלית) של המלה. המשמעות הנוהגת העיקרית אשר לכל מלה, זוהי קבוצת כל ציורי המחשבות הקשורה במלה ומובנת לדוברים בלשון החוץ. והמשמעות העראית זוהי הוראתה אשר תחול במלה בתוך המשפט בשמושה, ואשר לה יש נטיה להשתנות ולנמנות מן המשמעות הנוהגת והמקובלת. המשמעות העראית היא הגשר לשוני הוראת המלים, כהתרגל דור במשמעות עראית עד שהיא למודה על פיהם, תעשה זו למשמעות נהוגת, ודור יבוא יקבלה כהוראה מקובלת של המלה בלי להרגיש בחדוש, עלינו לעזור להתפתחות הוראת המלים והשרשים שתקשה כמו שהיא נעשת באפן טבעי, בפתחנו הוראת המלים בצורתן או בחדוש צורה משרש ידוע.

(א) יש שהתפתחות נעשית על ידי הסתעפות ההוראה והתחלקותה והתוספות. מלה שיש לה הרבה הוראות מקבלת לצורך ידוע, הוראה

מיוחדת וגבולת, ושתי התוראות נשארות למלח ואין מפריע. כאפן זה מקבלות המלים תוראות מיוחדות בלשון המומחים של כל המקצועות. יש שהפעל והשם כמו שהם מקבלים תוראה מיוחדת, ויש שאחת צורותיהם הדקדוקיות מיוחדת בתוראה. (לכאן שיך למשל ענין תוראה מיוחדת לבנינים שונים של פעל אחד; צורות הבינונים השונים בתור שמות).
(ב) התפתחות התוראה על ידי הגבלתה. בהקבע למלח על ידי השמוש חלק של תוראתה בלה. לכאן שיכים שנויי התוראה על ידי סמיכות השם. לכאן שיכים גם כן התארים המשמשים בתור שמות בהשגטת הסתואה.

(ג) התפתחות התוראה על ידי השאלה והמלצה והעברה. דרך שבעית הנעשית תמיד בלשון היה, ביחוד בפי גדולי המשוררים והחושבים. יש שקוראים שם לחפץ על דמיון הצורה (בגון שמות אברים לבלים ולבגדים) או על פי דמיון אחר, או מעבירים שם הסבה על המסובב. במיזים משליים כאלה יאבדו ברוב ימים את משליותם וסמליותם, ומשמעותם הנוהגת נקבעת בלשון.

כל תדרכים האלה פתוחים לעבודת החית הלשין וכללם נלך. נוכל להשתמש במלים שישגן, ולקבע להן בקשר ידוע תוראה מיוחדת, או תוראה שהיא באמת צפונה בהן או תוראה כיוצא בה—בדרכים שדברנו. לפי דעתי זה אין מניעה מלהשתמש גם במלים מסופקות—ידעתי שרובם מתנגדים לי—ביחוד באלה שאין להן חבר, ולקבע להן פרוש. למה יגרע כחן מהמזן מלים המשמשות שלא על אמת תוראתן, ויש להן אם כן שתי תוראות: המשמעות העתיקה והמשמעות החדשה. ואף המלים המסופקות תתפרשנה במקומן במקרא או בתלמוד כרצון מפרש ומפרש, ולא נגזר בליה על פרושיהם שאינם כקביעותנו. איה התפסד היוצא מזה? הלא שום לשון לא תמלט מהיות בה כמה פרושים למלה אחת. נוכל להשתמש גם כן בבינונים לבנות בהם כלים או הפצים, דבר שהוא נוהג בלשון. (כותב זמחק, והחדושים סופג, הולין).

בארץ ישראל נולדה מין נמיה להתרחק מהרכבות ומשמוש בסמיכות. ורוב החברים הנכבדים יש להם גם כן נמיה זאת, ובמקום שאפשר להשתמש בסמיכות יבחרו לחדש מלה. הסמיכות היא עשר לשפתנו, ואין לנו לדלדל בידים. מהות הסמיכות היא, שהיא קושרת באפן דקדוקי שתי מלים בקצרה על פי רוב את התנועות של המלה הנסמכת ובהעבירה את הנגינה אל השניה. אמנם שתי המלים אינן נכתבות

כאחת, אבל הסמיכות הינו חלוק מקום הנגינה וקצור הנסמך לרגלי זה. היא חבור יותר מהדק מבתיבה רצופה שבשפות אחרות. וכל הענין הוא טעות: עיקר ההרכבה איננה תלויה בהרכבה שבבתיבה אלא בהתאחדות רגשית. המלה נעשתה לאחת אם היא אחת בהרנשה. כהתאחד הצירים שבטלים לציור אחד, למושג אחד או תהיה ההרכבת שלמה. (בית המדרש, בית הספר, הולה הרוח) הרי שפתנו קצרה מאד ביחס לשפות אירופיות בבנין פעליה ובנוייה, ותוכל לסבל אריכות בדבר אחד, והשפה האנגלית מובלת אריכות רבה בהרכבות ואין מרגיש קושי, והגרמנית עשירה בהרכבות מאין כמוה אלא שהיא נהוגה לכתבן ברציפות.

ידעתי שהדברים שאמר כעת יהיו כאפיקורסות בעיני אחדים מחברי הנבבדים, אבל לא אִמנע מלומר דבר תמוה: לפי דעתי תפקידו של ועד הלשון בעיקר לשמור על הלשון מחדושים, לחפש אחר כל האפשרויות ואפילו רהוקות למען הנצל מחדושים. הושבני שעדין לא השתמשנו בכל עשר לשוננו.

אבל יש אשר הצורות הפשוטות הנמצאות לא תספקנה ועלינו לחדש צורה על פי משקל השמות העבריים, ולקבע לה הוראה על פי הדרכים שראינו. נוכל לגזר את חדושינו משרשים דומים להם, ולכנות להם הוראה בהעברה או בחשאלה, בהגבלה או בהתוספות.

למען דבר על החדושים, נברר לנו תכונת המשקלים השונים: יש משקלים חיים ויש משקלים מתים. משקלים חיים הם אלה, ששמושם קרוב, ויכול אדם להשתמש בהם במעט כהשתמשו בצורות הפעלים. החלוק בין המשקלים החיים ובין צורות הפעל הוא רק בזה, שמי שנשתמש במשקל ליצר לפיו צורה אשר מרם היתה, חדש צורה, בעוד שהשתמש בזמנים ובבנינים לא חדש כלום. משקלים מתים הם אלה אשר אין יד בעלי הלשון שלטת בהם עכשיו. ליצור מלים חדשות על פיהם. היתה תקופה למשקלים אלה שבה היו משקלים חיים, ואז נוצרו הטלים שבצורות הללו, אולם תקופת היותם עברה, ונשתכח שמושם החי, המשקלים מתו. רק חקירה תוכל לגלות הוראת המשקלים המתים. וכינתים נתרחקו הרבה מלים מהוראתן הקדומה, ובמשך ההתפתחות נשתנתה גם צורת מלים ממשקל למשקל, וכך נעלמה הוראת כמה משקלים מאתנו. החקירה הזאת עמוקה ורחוקה עדין מברור, אין הכרעה בין החוקרים המחולקים בדיכוח אלה. וזו מדרך כל הלשונות שמשקלים שמתו אינם משמשים

שוב. לכל משקל יש שעתו וזמן חיותו. ומשקלים חיים יש לנו במספר לא מעט כלל; רובם או שמות הפעולה היכולים לשמש גם להוראה אחרת, או בינונים זמניים שונים; פֶּעַל, פִּעְלָן, פּוֹעֵל, פָּעוּל, פְּעִילָה, הִפְעֵל (הִפְעֵל) הִפְעֵלָה, הִתְפַּעֵלוּת, פְּעִילוּת, פְּעֻלָּה, פָּעוּל ועוד.

לפי דעתי כל עוד אין חכמה ממש, עלינו להשתמש במשקלים החיים. חדושינו יוצאו הד בלבבות, כי יהיו טובים ומתקבלים. בדרך זאת נוכל ללכת ולהעשיר את הלשון מתוך עצמה. עשירה היא שפה שהוציאה מתוך אוצר שרשיה עשרות גדולה של אמצעי בטוי. עשירה היא שפה אם מליה מסתדרות ברוח לקבוצות מלים עשירות שיש קשר ושיכות ביניהן, בשהשפה בלה היא במערכת בעלי חיים שיש הבנה וזיכרון לסדרה ולשיטתה. אבל אין זה עשר לשפה בשיש בה המון שרשים ומלים שאין קשר פשוט ביניהם, כגורמאות מפורזות. מלים שאין קשר ביניהן הוא למשא על הלשון. ברבוי מלים מחודשות בכלל יש סבבה של הזדירות והרגשה העברית.

משא נפש הוא לי שכל יסודות תחית הלשון וחדוש המלים יתבררו באופן מדעי. עד שכל עבודתנו תהיה מבוססת ומאוששת על בירור מדעי צריכים אנו לִצְרֹף יותר מאשר עד היום את תוצאות הנפשיות של הלשון, לעין בצורה הפנימית של המלים, הינו בגוון היסודי והגורם של המלים ובתולדותיהן הפנימיות.

בלי לגעע ביסודות הועד "שאין אנו נזקקים למלים זרות" — אני מזכיר להעיר שעלינו לחדש רק בשעת צורך נחוץ, במקום שמלים זרות משמשות בכל לשונות התרבות כגון במקצעות המדעים, נהיה כמתמיהים אם נבוא לחדש מלים. ידעתי המענה שלשפתנו יש המשקלים הקצובים המונעים בעד השמוש במלים זרות. הערבית תוכיח שגם לה המשקל. זו תהיה התבדלות שוא, שתגרום רעה למחשבתנו וללשוננו. המלים הזרות שאין להן תביעת אזרח סופן לצאת מן הלשון כעבור שעתן. למלים זרות אין לנו להזקק, אבל אין לנו לחדש חדשים בטקטון. כמו כן אין לנו להוציא מלים זרות מימים קדמונים שכבר נתאזרחו בלשוננו. במצבנו היוצא מן הכלל, אלה הם לפי דעתי הדרכים לתחית הלשון ואפשר להאריך בדברים ולהקדם, אם נזכה לזמנים בתקונם, אז כמו בכל עם חי יהיה תפקיד של מוסד בועדנו, רק בקור ההתפתחות הטבעית. מפתחי הלשון באמת הם המשוררים והחושבים הגאונים, הם נותנים תמיד פנים חדשות לשפה, מכניסים מטבעות חדשות לתוך אוצר

תלשון, בוראים סגנון לדור ובטויים ואפני דבור חדשים, הם היוצרים המחדשים תמיד את פני השפה, ונותנים לה כח חדש וליח חדש. גם אצלנו הכניסו סופרים כגון ר"מ מוכר סופרים, אחד העם וביאליק חטר לשוני עשיר שלא היו משתמשים בו בני הדור, יותר ממה שאפשר לבלשנים הכי מוצלחים. הבלשנים יבואו אחד היוצרים לסדר ולערוך ולבקר מה שיצרו—אלה הנהגים בתסד עליון.

מר ישראל איתן :

מרס אנש אל עצם ההערות שיש לי להעיר על דברי מר בן-יהודה, ארשה לעצמי לחבליט רעיון כללי אחד אשר יש בכהו לתאיר לנו את הדרך לאחדות השפה, להרחבתה ולשכלולה.

לא הצליחו חבטי חבמת הטבע והבימיו למשל בטבע אלא לאחר שהכירו את חקיה ולמדו להשתמש בהם לצרכיהם. רק על ידי הפנעם לחקים האלה יכלו לבבש אותה ולהביא את התעשיה החדשה לאותה המדרגה המפליאה שבה היא נטצאת כיום הזה. ברצותם אפוא לעורר הופעות טבעיות או כימיות ידועות הם פשוט "עוורים לטבע" להוציאן לפעל בהשתמשם בחקיה. ואם לא יזהרו למדי ויחטאו לחקים, אז לא תתגשם גם ההופעה המבקשה ויחטאו את מטרותם.

גם בחיי השפה והתפתחותה ישנם חקים ידועים אשר הם נתנו לה את אחדותה הצורנית, הם קבעו את אוצר מליה, הם הגבילו את כחות החכעה שלה. וכל היצצה לבוא ולפעל על חיי השפה, לאמר לעורר איוו הופעה לשונית באופן מלאכותי, לטשל להפיץ מלות מחדשות או לתקן בללים דקדוקיים וכדומה, — לא יראה ברכה בעמלו אלא אם כן ישען על אותם החקים הטבעיים עצמם ויעשם פלישרת לשאיפתו: עליו לבוא "לעזרת הטבע".

וכך צריך לעשות גם "ועד-הלשון" בעבודתנו לטובת אחדות שפתנו, הרחבתה ושכלולה.

רק אל-גשכח שבענין השפה עלינו להתחשב עם שני גורמים טבעיים אשר השפעתם היא הדדית: השפה עצמה בתור יחידה גופנית בעלת צורה מסוימת, ובעלי-השפה או העם המדבר

בה אשר הנפשיות שלו תלויה בתנאים היצוניים שונים; במלים אחרות—השפה בתור נושא והשפה בתור נושא.

מר בן־יהודה מראה לנו מקורות אשר מהם עלינו לשאב חמר בכדי למלא את החסר בשפתנו. שלשה הם:

(א) ספרותנו הישנה, (ב) השפות השמיות עם הערבית בראש, (ג) לבסוף הדושים, לאמר יצירות חדשות שעדיין לא באו בספרותנו ולא בשפות השמיות ושעלינו לגזר משרשים עבריים.

(א) מספרותנו הישנה, סוכר מר ב"י רשאים אנו להשתמש רק באותן המלות אשר מובנן ידוע כריוק וחלילה לנו לנעת באלה שהוראתן מספקת. ונראה לי שאין אסור כזה הכרחי לפי חקי החיים של השפה; להפך, עלול הוא לשלל ממנה חמר רב, ומן המובחר, ולהניחו בספרותנו כנוף מת בלי שום תועלת. כמה שמות של חיות, למשל, ובפרט של צמחים נמצאים בתלמוד שאין אנו יכולים לכוון את הוראתם הנכונה. אבל כמה תועלת היו יכולים להביא לשפתנו לו קבענו להם אנחנו טעמות טרדויקת על־פי הסכמה, בהתאם לצרכי השמוש. ולמה נבדילים לרעה מן השמות המתדשים שגם הוראתם אינה נקבעת אלא על־פי הסכמה? יאמרו: שמא לאחר זמן יעלו החוקרים בידם את מובנו הנכון של שם פלוני ונמצאו שונים ומשנים את הרבים, אבל אין אפשרות זו צריכה להפחיד אותנו, אם אנו יודעים באמת מהי תכונת עבודתנו ומה טיבו של התפקיד שועד־הלשון רוצה וצריך למלא כתחית השפה. לפי דעתי, ועד־הלשון שואף—ולו גם בלא יודעים—לעשות באופן מלאכותי לתקנת שפתנו בזמן קצר מה שבחיי שפה אחרת עושה הטבע עצמה בזמן ארוך. עלינו אפוא לעזור לטבע בלכתנו בדרכיה, והנה "שניאות" כאלו שנוכרו לעיל הן עבודות למאות בחיי כל שפה, עד שאפשר לחשב אותן לאחד מדרכי התפתחותה. נקח לדוגמה את השם הגרמני Tausendgüldenkraut המציין את הצמח Erythraea Centaurium, בעוד שהשם המדעי נוסד על אנדה המיהסת לקנתור (כיונית kentauros) חירון את תגלית תבונותיו של הצמח, חשבו הגרמנים שהוא מורכב משתי המלות הרומיות centum (מאה), aurum (זהב) ותרגמוהו כנ"ל.

שם הסוג astacus שתיה נקרא ביונית לסרטן־הים מציין עתה

בתולדות הטבע דוקא את סרטן-הנחר השייך לסוג אחר לגמרי.
לכסוף דוגמה אחת מן השפה העממית הפשוטה. בצרפתית, למשל,
קוראים לכרוב כבוש בשם Choucroute אשר במבט ראשון הוא נראה
מרכב משני שמות צרפתיים—Chou (כרוב), croûte (קלפה) אבל באמת
אין זה אלא שבוש מגרמנית sauer Kraut, על דרך "דלוג-רב" אצלנו.
בעברית משתמשים זה מאות ומאות בשנים בשם "שושנה" לציין
את הצמח Rosa. והנה באים החוקרים ומכטיהים לנו ברור כי שמוש
זה מוטעה הוא לגמרי; ובאמת, בערבית למשל, השם "סוסן" מראה
על צמחים אחרים שגם אינם דומים לRosa. אולם, בלי שים לב
עתה לעצם השאלה בדבר החוראה הקדמונית הנכונה של השם "שושנה",
ברור לי הדבר שאין לנו כל צורך לשנות מן המנהג שקבע השמוש
עד כה.

עוד דוגמה אחרונה אחת. בשם "ערבה" הורגלנו לסמן את העץ
Salix הגדל על שפת המים, שנוטלים ממנו "הושענאות". ובשם
"צפצפה" משתמשים לציין את העץ Populus השייך אמנם לאותה
קבוצה. והנה לפי הערבית הדבר צריך להיות ממש להפך: "צפצף"
מראה על כל מיני Salix; "ערב" מציין דוקא מין אחד של Populus
והוא Pop. euphratica.

וכיון ש"שגיאות" כאלה נעשות באופן טבעי בחיי כל חשפות כשהן
זקוקות לכך, מותר גם לנו לעשות כמתכנתן באופן מלאכותי לטובת
לשוננו אנו. ובלבד שתחיינה באמת מתיאמות לצרכי החיים ותכבשנה
את השמוש הכללי. כי צרכי השעה של השמוש החי להוד, והחקירה
העיונית לשם האמת של דהי להוד, ואין מלכות אחת מוכרתת להיות
נוגעת בחברתה. אנשי המדע הלשוני יוכלו לכתב לנו ספרים מלאים
ענין על תולדות המלות והלופי הוראותיהן במשך הדורות; אבל אין זה
צריך להיות לנו למכשול בספוק הצרכים המעשיים של השמוש בחות.

ואם מומת השפה דורשת מ זאת נו לפעמים להפיץ
"שגיאות", על-אחת-כמה-דוכמה שכאשר הן כבר התחילו להתפשט
בחיים או בספרות על-ידי אחרים, עלינו לאשר אותן ולעזר להן באופן
כזה לנצח ב"מלחמת הקיום" שלהן.

רק סוג שלישי יש במלות שמהן ראוי להנזר באמת. אלה הן לא
המלות אשר הוראתן מסופקת מצד העיון, אלא המלות שיש בהן
חלוקי-שמוש, שהוראתן משמשת כערבוביה: פלוני נותן אותה

ענין לדבר אחד ואלמוני לדבר אחר. שניאה כללית בשפה אינה מסבנה, ערבויות מסבנה. ואין כאן תקנה אחרת אלא הפצת מלות חדשות אשר מפני הוראתן תברור תנצחנה במלחמת הקיום ותדחינה מן השמוש את המלות הישנות המביאות בטובות את המשתמשים בהן ע"י הערבוביה שבהוראותיהן. כי אם נבוא לאשר ולקבע אחת מן ההוראות המערבבות של מלה משבשת כזו, ספק גדול הוא אם תוכל לתברית את חברותיה הקשורות ע"י שמוש ארוך בעצם המלה הזאת: "ושבשתא כיון דעל על".

(ב) בענין השפות השמיות, הושב מר ב"י את הערבית לאוצר בלום שממנו נוכל להעשיר את לשוננו ביד רחבה. אבל מר לפשיץ מבכר למטרת זו את השפה הארמית הקרובה לפי דעתו אל העברית יותר מן הלשון הערבית.

והנה, אם בארמית תלמודית אנו עוסקים, אז גם אני חושב כי היא קודמת, ולא מפני היותה "קרובה יותר אל העברית", אלא מפני התחשבי עם חקיי החיים של שפתנו: זכותנו ובודנו של התלמוד וחביבותו על העם יעמדו לשרשי הארמיים להתקבל על הקהל הרבה יותר מאשר לשרשים ערביים הידועים רק למומחים.

אולם, בעצם שאלת קרבת הלשונות אין דעתו של מר לפשיץ נראית לי, אמנם, לפי חלוקת השפות השמיות המקבלת אצל החכמים, שייכות גם העברית גם הארמית לקבוצה הצפונית של הענף המערבי והערבית לקבוצה הדרומית. אבל אם הארמית קרובה לעברית יותר מן הערבית קרבת מקום וקרבת דה"י ואולי גם גזעית, הנה הערבית נדמית יותר קרובה לה מבחינת איכותיות: בצורותיה הדקדוקיות, במשקליה בתכונותיה ובריחותה היא מראה הקבלה מפליאה אל שפתנו. יותר נכון אמנם היה להגיד בסדר הפוך: כל הצורות העבריות או כמעט כלן, כלולות בצורות הלשון הערבית; אלא שזו האחרונה עשירה היא ביותר ויש בה עוד כמה צורות נוספות החסרות לנו להבעת משגים שונים. באפן כזה ההבדל שבין העברית והערבית הוא הבדל כמותי הרבה יותר מאיכותי. בכלל הערבית, הן בצורות הן בהטות היא העשירה בשפות השמיות ולכן גם המעניינת אותנו ביותר לגבי תהיות שפתנו, מבחינה זו יש לה עוד יתרון

מיוחד אחד על יתר השפות השמיות : היא שפה חיה.
 כי שני מיני מהסור אנו מרגישים במצבה הנוכחי של שפתנו :
 עניות החמר הלשוני מצוי אחד, והסר גמישות
 צורתית מצד שני. במדה מרובה תלוי ההסיון הראשון בשני.
 בעניות החמר של שפתנו אנו נתקלים בשפת השמישית של חיי
 יוסי וס, אבל בפרט היא מביאה אותה במבוכה במקצוע החיות,
 כמו בהוראת המדעים, למשל. וחושב אנכי כי אמנם השפה הערבית,
 מפני היותה שפה חיה, תוכל להשאיל לנו מלות רבות כדי למלא
 את החסר אצלנו בלשון הדבור המעשי, כמו שמות של כלי מלאכה
 שונים וכדומה. אבל ברור הדבר, כי את החמר הלשוני הדרוש לנו
 עתה ביותר, את המנחים המלאכותיים הרבים החסרים לנו בכל מקצועות
 החנוך וההוראה – את אלה לא תוכל גם השפה הערבית לתת לנו.
 כי בתור לשון תרבותית וחדשה אין הערבית יותר מפתחה
 משפתנו אנו, ואדרבה. על-כן טוב שלא נגזם ביותר את ערך החמר
 הלשוני שעלינו לשאל מן הערבית.

מיותרת היא אפוא לגמרי וגם תמוהה בחדושה הצעתו של מר בן-
 יהודה : לעבר על המלונים הערביים, להוציא משם את כל השרשים
 שאינם בנמצא אצלנו ולהכניסם לאוצר שפתנו ;
 כי שמיים הם ולא ערביים בלבד, ולכן יש גם לנו זכות עליהם. זוהי
 מעין נתינת "תעודת אזרחות" כללית למלון הערבי בשפתנו וטשטוש
 הגבוליים בין שתי השפות מבחינת החמר הלשוני. חזיון כזה אין
 לו אה כחי השפות. מכין אנכי שלפטים גאלצים אנו לקבל מלות
 ערביות מפני דרישת הצורך : במקרים פרטיים וכודדים כאלה
 אין כל רע. אבל צריך להתנגד לה כנסה הסונית של שרשים
 ערביים רק מפני "זכות אבות", לאמר מוצאם השמי, אף כי אין
 צורך בהם. וכי במה יפה בהם מזה של מלות "נושנות" המצויות בכל
 שפה ומונחות כאבנים שאין להן הופכים, לאחר שנרחו מן השמוש לפני
 מלות אחרות ? להצעה הנ"ל אין אפוא כל ערך מעשי בשביל שפתנו.

ברם גדולה מאד בשבילנו היא חשיבותה של השפה הערבית מצד
 אחר : מצד ההכנת הדקדוק העברי והעשרת צורות לשוננו
 כדי לסגלה יותר לכטוי כל גוני המהשבה. כבר עמד אחד העם
 באחד מטאטריו על עבודה זו, שהמכשול היותר גדול על דרך השמוש

כלשוננו הוא לא מעוט חמרה כי אם עניות צורתה. כלומר חסרון דרכים כלליים אשר יכשירו כל חלק קטן מן החומר היסודי ללבוש ולפשוט הרבה צורות שונות, תמידיות וזמניות, בשביל לסמן כל מושג בכל צורותיו השונות והמשתנות (על פרשת דרכים ח"א, עמ' 200). ואף כי לפי דעת רנן (Renan), הלך חזה נובע מעצם טבען של השפות השמיות שבראו להן "משקלים" למלות וסגרו במסגרת צרה את נטיות הפעלים אשר רק ע"י חלוקה התנועות שבתוכה יבחינו ביניהן, — הנה מכל השפות השמיות הערבית היא היותר נמישה, בעלת הצורות היותר עשירה, בפרט מרבית הצורות בפעלים. שפתנו, בכחינת הצורות הדקדוקיות לא יכלה להגיע עד הנבולות האחרונים של טפוסה, כי התפתחותה המבטית בתור לשון חיה נפסקה קדם זמנה מסבות חיצוניות. עד כמה הערבית עלולה להאיר לנו את הדרך להרחבת הצורות העבריות ולהגמשת דקדוקנו, אפשר לשער על-פי הדברים הבאים של החוקר הידוע פרנקלמן על ערכת של הלשון הזאת בבחינת הצורות הדקדוקיות:

„Das ursemitische Formensystem liegt hier (כשפה הערבית) in seiner reichsten, fast alle Möglichkeiten der ursprünglichen Anlage erschöpfenden Ausbildung vor". (Semitische Sprachwissenschaft, 40,39 עמ')

ובאמת כבר הניעה השעה שלא נצטמצם עוד רק בבקשת חמר לשפתנו ושנתחיל גם להפיק מן הערבית בפרט מיתר השפות השמיות את כל התועלת האפשרית להרחבת צורת לשוננו ולהעשרתה.

ג) בנוגע לחדושים משמיע לנו מר ב"י הצעה מפתיעה מאד: אל לנו להסתפק ביצירות „יש מיש", כלומר בגזירת מלות משרשים הנמצאים בשפתנו כבר, אלא הבה נכראה גם „יש מאין". — שרשים חדשים שנכנה בידינו ע"י צרופי אותיות שעדיין לא נראו בשפתנו מעולם. מתנגד אנכי בהחלט ל"יצירות" באלה משני טעמים, אחד מעשי ואחד נפשי. מעשי כיצד? שום יסוד קבוע אין לנו לעבודה כזו, שום כללים וחקים אשר על-פיהם נדע לבחור צרופ זה או אחר. המקדיות לבדה תהיה אפוא השלטת ב"יצירות" האלה, ולעולם לא נוכל להיות בטוחים בהן שחן מתאימות אף במקצת למשגים שבשבילם נכראו. אם

השפות החיות בראו פעם שרש חדש באפן טבעי ברור הדבר שהיה נחוץ ומתאים כי על-כן נוצר על ברכי ה"אינסטינקט" הבריא של החיים עצמם. אבל אנה אין אנו יכולים בענין זה להקנות את הטבע, כיון שאין לנו כל משגים בדורים מן החקים שבהם השתמשה היא.

הטעם השני לפסילת בריאת שרשים "יש מאין" נשען על חפסיכולוגיה של "נושאי השפה", המשתמשים בה. מלות חדשות שנגזרו משרש עברי עושות תמיד איזה רשם משפחתי. הודות לשרש הידוע לרב הקהל, שנתלכד במובאפן ארגוני עם משקל שגם הוא עברי. מפני התתלכדות והרמונית הזאת שבין ההמר העברי והצורה העברית, יש גם שאין הקהל מבחין בחדושה של המלה, וגם בהבחינו אינו מרגיש בה זרות, והיא מתקבלת עליו בנקל. מה שאין כן בשרש חדש שנברא ע"י צרוף מקרי של אותיות ושאינו שום אחוזה בגפש מתמול שלשום. טכניות וזרותן של מלות באלה בולטות יותר מדי וגופלות מחן את האפשרות לנצח ב"מלחמת הקיום".

(ד) ופח אנו מניעים לבסוף אל המקור הרביעי אשר גם ממנו חיה אפשר לשאב הרבה לתקנת שפתנו, ואשר, לפי דעת מר בן-יהודה הוא אסור לנו בהנאה לחלוטין. הלא המה המלות והשרשים הנכריים אשר אין מוצאם שמי, אשר לקחו מן השפות ההודו-גרמניות, מיוניות, מרומיות וכדומה. ובהזדמנות זו מעיר מר ב"י כי אלה המשתמשים במלות נכריות-מודים כבר ע"י עבודה זו עצמה כיצירת שרשים חדשים. למשל, כל האומר "פיויקה" - הרי יצר בעצמו שרש חדש ע"י צרוף האותיות פ' ז' ק' שלא נמצא קדם בשפתנו; הרי זו באמת בריאת "יש מאין".

אבל משפט זה אפשר להפך אותו: כל המודה בבריאת שרשים חדשים ממילא כבר נוהן בזה את הסכמתו גם למלות נכריות, המרכבות מצרופים שלא היו עוד בשפתנו. וסר ב"י בעצמו בצרפו את צרופיו בבדי לברא שרש חדש וכל פעם להעלות בידו את אותו השרש פ' ז' ק', למשל, שהוא מתנגד לו בהלקחו משפה אחרת. ועוד, אם לגבי השפה עצמה, בתור נשוא, המלות הנכריות

שוות באמת ל„שרשים חדשים“ הנה לגבי השפה בתור נושא.
כלומר לגבי בעלי השפה, הן אינן חמר חדש כלל וכלל, ובזה כחן עדיף
הרבה מזה של היצירות „יש מאין“. על-כל-פנים המשכילים מכירים
אותן מכבר.

מוצא המלות, אם הוא שמי או ארי, אינו נחשב לגורם בחיי
השפה. גורמים הם, מצד אחד, הקשר הנפשי שהחיים פתחו בין
בעלי השפה ובין החמר הלשוני—יהי מוצאו איזה שהוא, ומצד שני
כשרון הסתגלותו של החמר הזה אל השפה עצמה, אל צורותיה.
בכה לקחת, למשל, השפה הצרפתית מן האנגלית כמה מנחים בעניני
הימיה וה„ספורט“, הרוסית שאלה מן הגרמנית המון שמות במקצוע
הצבא, ובעניני מדע מנחים יוניים ורוטיים משמשים בכל הלשונות. §
גם שפתנו העברית עצמה סגלה כמה מלות יוניות ורוטיות
והמביעה עליהן חותם כל-כך לאומי עד שרק הבלשנים יכולים להגיד
את מולדתן. וכי מי זה ירגיש בנבריותן של מלות כמו „פרצוף, דגמָה,
קָפְסָה, מָסָה, בֶּלֶן, סֶפְסֵל“?

ומי ערב לנו שכיום בתיר אחד לא נגלה פתאום את מקורן
הנברי של כמה מלות שעד כה נחשבו לשמיות?

אמר מעתה שלא מוצאן של המלות הזרות צריך להיות לנו עקר
אלא צורתן: אותן המלות הנבריות שהן בעצמן בעלות צורה
עברית, „גז, פרוזה, פוזא וכדומה, או שאפשר להבניסן במשקל
עברי, כמו שעשו למלות „פרצוף מיונית prosopon, סֶפְסֵל מרומית
subsellium—מלות כאלה מתר וראוי לקבלן.

אבל אותן המלות, כמו „רפורמציון, קונסטיטוציה“ ודומיהן, שאינן
יכולות לקבל על עצמן את מרותה של המורפולוגית העברית ולהצטמצם
בשום אחת ממסגרותיה, אין להן תקנה אחרת אלא גרוש עיי יצירות
חדשות.

מר דוד ילין:

חברנו מר בן-יהודה עורר בהרצאתו שתי שאלות שונות, שני
מקורים רחוקים לגמרי האחד מהשני להעשרת שפתנו. מצד אחד דורש
הוא להנחילה פתאום ירושה קדומה מלפני אלפי שנים, נחלות שנשתמרו
במשך דורות בגנזי קרוביה ובני משפחתה העשירים, ואשר הן אחזתה

וקנינה לא פחות ממה שהן אחותם וקנינם הם, ומצד שני לזכותה בנכסי הפקר, להביא לה יצורים שאין לשום ברית שבעולם זכות למען כי שלח הם, למען תאמצם לה לבנים בעמדה היא בעצמה מלדת, לדעתי צריך להיות מרחק התיחסותנו לכ"א מהם במרחק עצום וזה המין האחד מהשני. במצב דלותנו והצטרפותנו אין שום ספק כי עלינו לשוב ולקבל בשתי ידיים מה שהיה שייך לנו ואבד לנו למשך זמן, אמנם גם אותם נעביר ראשונה תחת שבט הבקרת והזהירות המדקה; אך מה שיתברר לנו כי שלנו הוא ואין פקפוק בקבלתו נקבלהו בחבה יתרה, לא בן נכסי ההפקר האלה שלא בסיס להם ולא אחיזה, לא מסורה ולא כל זכות שיבות, אלה היכולים להיות קנין העברית כמו שהם יכולים להיות קנין ההוטנטוטית—על אלה אי אפשר לדעתי לחשב כעת כי מהם תבנה שפתנו.

בנוגע לאוצר המלים הערבי וצדי המקרב וההזחה בשאלה זו אדבר ראשונה על השפות השמיות בכלל, ואח"כ על השפה הערבית והארמית בפרט; אין שום ספק בדבר כי היתה היתה שפה שמית כוללת אשר מסנה הסתעפו כל השפות השמיות השונים, אין שום ספק כי היו בעברית שרשים בעלי הוראה הרבה יותר ממה שנשאר לנו בתנך ובספרות שאחריו ואשר הם עודם חיים וקיימים בתוראותיהם בשפות השמיות האחרות. די לנו להתבונן אל השמות הפרטים העברים משרשים שלא התקיימו בשפתנו, לאמר שבמקרה לא באו בתנך בפעלים או בתארים או בשמות כללים, ובשפה אחרת שמית הסתעפו מהם מלים רבות כאשר מיתר השרשים כלם⁽¹⁾, שמחים הננו בכל פעם שהננו מוצאים בשפה שמית הוראה למלה בלתי מובנה בתנך אשר על ידה תתברר לנו כונת פסוק שלם, האם מלה זו איננה עברית כ"א בת השפה האחרת; הערבית או הארמית? לא, עברית היא, אלא שבמקרה לא רכ שמושה בתנך, וע"כ נעלמה הוראתה האמתית, בשעה שבשפה האחרת נשארה בשימוש התמידי. היש צורך בדבר להראות כי בימי התלמוד והמדרשים השתמשו לבאור מלים עבריות בלתי רגילות עפ"י שפה אחרת שמית (בערבית צוהין לדבר פלוני במלה פלונית)? ובראותנו כי החלק היזתר גדול של אוצר שפתנו נמצא כדמותו כצלמו בשפות השמיות האחרות, צריכה לצאת מזה התוצאה ההגיונית הפשוטה

(1) ע' מאמרי "על משקל פעול ופעיל בשמות העצם הפרטים בעברית". (בספר פרי חורן של זאב יעבץ).

כי מה שחסר פה ונמצא שם, היה לפנינו גם פה, ולו נשאר בידינו ספר מלים לשפתנו בימי חייה כי אז מצא לו החסר הזה בודי מקומו בו, ובכל זאת צריך להתנהג גם פה בזחירות יתרה מאד מפני הטעמים האלה:

יודעים הננו כי שרשים רבים מאד הנמצאים בשפות אחדות קרובות זו לזו אין הוראתם דומה. לגמרי בכל השפות האלה, ישנו איזה חברל דק, ולפעמים גם לא דק, בין ההוראות. משרש אחד הסתעפו המשמעות באפן שונה מעט, בנזון נבדל, בכל לשון ולשון שחתפצלה מחלשון העקרית. הדבר חניע לידי כך עד כי יש ששרש אחד קבל בשתי שפות הוראה והפוכה ממש ("עני" ו"עשיר" בעברית ובערבית). מפני כי בשרש זה היה מנהג שגה עקרי וכל לשון לקחה קצתה אחד ממנו. לפעמים נמצאים דברים באלה בשפה אחת בעצמת בהכנס לספרותה דברי בני מחזות שונים שבכל אחד מהם הסתעפה הוראת שרש אחד באפן אחר (שכל סכל בעברית).

לשרשים רבים שמיים הנמצאים בשפות השמיות האחרות מוצאים חננו מקבילים בעברית בצרופים אחרים מצרופיהם בשפות החן: חלופ אותיות, שגוי סדר האותיות בשרש, וכיו"ב. והדבר איננו שות בכל פעם, פעם בדרך זו ופעם בדרך אחרת.

ובחפצנו איפוא לקבל אל אוצר השפה העברית כל אותם השרשים החסרים בה והם נמצאים בשפות השמיות האחרות, מי יוכל לברר לנו, אם גם נחליט שהיו לפנינו בעברית, מה היתה אז הוראתם המדיקת? אם ממש כהוראתם בשפה השמית האחרת או שונה בגונה ממנה מעט או הרבה? ומה היו אותיותיהם בדיוק? אם ממש כאותיותיהם בשפה האחרת או אותיות קרובות להן? אם באותו סדר או בסדר אחר?

אמנם כל פחדנו זה הוא רק בנוגע להלכה אחרי שאין לנו תקנה כעת כי ביום מן הימים ימצא פתאם ספר מלים עתיק ללשוננו שעל פיו יתברר לנו חנוך בין מה שהיה לפנינו ובין מה שנקבל עתה. אך בכל אפן צריכים אנו להיות זהירים ולחתכונן היטב בתורת שגויי ההוראות בין השרשים בשפות קרובות שונות, ובתורת הצרופים והתחלפותם.

ומלבד זה עלינו להתכונן ג"כ אם המלים שהננו חפצים לקחת משפה שמית אחת הנן באמת מלים עתיקות שיש לחשב עליהן כי נמצאו

לפנים גם באוצר חשפה העברית, בדעתנו כי גם בשפות השמיות היו השפעות שפות אחרות, והמסחר של חליפין היה נהוג לא רק בצרכי החיים החמריים כ"א גם בלשון ובשרשיה.

ועתה בנוגע לשאלת השפה הערבית והארמית, ואיון מהן עלינו לבכר:

לפי דעתי כל שאלה זו: איון משתי שפות אלו יותר קרובה לעברית אינה שיכת כלל לענינו אנו. אין אנו מדברים פה בדיני דקדוק, ובדרכי טכנאים או בחקרי לשונות, אנו מדברים על אודות שרשים שחם הסרים לנו ודרושים לנו, ושרשים כאלה עלינו לקבל מאיון לשון שמית שתהיה, גם האשורית וגם הכושית אחיותינו הן, וגם מהן נקח בהדרש לנו ובהמצא בהן אברתנו. אך השאלה היא זו: היש בהן מה שחסר לנו? אל נא נשכח כי מכל השפות השמיות נשארה (מלבד העברית) רק שפה אחת מדברת בפי מליוני בני אדם, רק שפה שמית אחת שעברו עליה תקופות שונות של השכלת עולמית וכרצונה או בעל כרחיה היתה היבט להלביש כל הרושי עולם בלבושה היא, רק שפה אחת שגם בדורנו אנו דור המכונות וההמצאות יש לה ספרות גדולה ועתונות רחבה, והיא—השפה הערבית. מה יועיל לנו גענועינו לשפה תארמית אם כל מה שיכלה לתת לנו, או החלק היותר גדול מזה, כבר רכשנו והכנסנו לאוצרנו? אומרים כי גם בשפה הערבית לא נמצא הרבה אחרי שאצל הערבים התפתח ביחוד כל מה שיש לו שיכות עם חיי המדבר. לו יתי בדבריהם, הן לא נקח מה שלא נמצא, ועקר שאלתנו היא אם יש לנו רשות לקחת מה שגמא. חברנו מר לפשיץ מזהירנו מפני קבלת "קרובים שיש להם תביעות". אמנם מבין הנני כי לא נעים לו לעשיר לקבל קרובים עניים שיש להם תביעות עליו. אבל בנדון דנן הן אנחנו העניים ואנחנו הבאים בתביעותינו אל אחיותינו העשירות להשיב לנו פקדונותינו שנשארו בידן, וסוף סוף האם באמת יותר נוח לנו לקבל מלים משפות אירופיות הרחוקות כל כך משפתנו ומרוחה וממשקליה ומצלצול מליה? אם אנו עושים כזאת הן אין זאת אלא מפני שהשפות ההן ידועות לנו ואנחנו הרגלנו במלים אלה ועל כן אינן זרות לנו, אבל לגבי הלשון ולגבי כל היהודים המזרחים אשר השפות ההן אינן ידועות להם הן נכריות הן כל המלים חאלה והן גורסות את שניהם בחציהם, וכי בשביל שאנו קרובים לעצמנו עלינו לחטא כנגד הלשון ורוחה?

וכי לא היתה לשוננו למין זרנון בשעה שבימי המשכילים הראשונים (דור הרמב"ן ושלאחריו) החלו להכניס בזרוע כל אותן המלים הנכריות אשר לא באו בקהל לפנינו?

לפי דעתי, בכל עת שיהיה צורך בדבר יכולים הננו להשתמש בשרשים הנמצאים בשפות שמיות אחרות בלי שום פקפוק, אחרי הזהירות בנוגע למת שהזכרתי לפני זה, ולא עוד אלא גם במקום שיש לנו לאיזו הוראה שרש עברי שממנו כבר נעשו ונוצרו כל השמות והתארים שאפשר ליצר, והתייחדו כבר לדברים שונים, וחסרים לנו מהוראה זו מלים לשמות או לתארים שאי אפשר עוד ליצר משרש זה, אפשר לנו לקחת שרש אחר משפה שמית אחרת שיש לו הוראה זו וליצר ממנו מה שאי אפשר עוד ליצר מהשרש העברי.

לא כן הוא הדבר בנוגע ליצירות הקדומות Urschöpfungen. דבר זה חושב הנני לבלתי אפשרי, מפני כי היצירה שאנו חושבים ליצר בדרך כזו היא מתנגדת לטבעה וטיבה של היצירה הקדומה.

יצירת קדומה, מלבד השרשים שהם חקוי לקולות טבעיים (צפצפה, זמזום, חרחר, וכיו"ב), היא יצירה כזו שאין שום טעם ונמוק ליצירתה. אין שום יסוד וסמך לה, רק המקרי ות בלבד. אין אנו יודעים איך קרה הדבר, איך קבל כי הצרופ של האותיות ש—מ—ע יורה על הרגשת קול באזנים, מבלי כל טעם למת דוקא ג' אותיות אלה ולא אחרות, ולמה דוקא בסדר זה ולא בסדר אחר. והנה כל זמן שהיה אוצר לשון האדם דל ומצער היתה לו הנחיצות וממילא גם היכלת להוסיף מלים על אוצרו הראשון. אך כל מה שהתפתח והתעשר אוצר זה כן מעטה הנחיצות וכה במדה מעטה גם היכלת, וע"כ הננו רואים כי עמדו בני האדם מליצר יצירות קדומות, ואין כעת בעולם דבר כזה כי ישבו בני אדם וייצרו שפה ואוצר מלים שלא יהיה לו על מה לסמך כלל. ואם יש בדרך יוצאת מן הכלל מספר מלים שהדשו בדרך מקרית של יש מאין בדורות האחרונים הנה תנאי קדם למעשה בהן כי ישתמש בהן אדם (הממציא) וישמעון אחרים וישתמשו בהן מבלי חקירה מאין באו, ורק אחרי שהשמו שחרב בהן הן נכנסות אל אוצר המלים של הלשון ואין כיניהן ובין כל יתר המלים של הלשון שנוצרו בדרך כזו לפני אלפי שנים שום הבדל. רק שחזקרי הלשון יודעים כי האחרות עתיקות הן ואלה חדשות שלא נודע מי יצרן. אבל כי תשכ

חבורת אנשים לכתחלה ותמציא מלים כאלה בחדוש יש מאין, מבלי שום מסרת, מבלי שום סמך על מה שיש, רק מפני שרצונם גוזר ככה (ועוד שאלה היא אם רצון שלשה אנשים או יותר יסכים לדבר אחד), וילכו ויטילו הובת השמוש במלים כאלה על אחרים. זהו דבר שלא יתקבל. הן פשוט הדבר כי מחר תשב חבורה אחרת של שלשה אנשים ותצרף לאותם הדברים צרופים אחרים לגמרי ותרצה להטיל דוקא אותם לחובה. לו עד לשון ישנה זכות דרישה שתקבלנה הצעותיו בר זמן שיש לו על מה לסמך, כל זמן שיש איזה טעם, איזה נמוק להצעותיו. אך בנוגע לגזרות סתם במה גדול כחו מאחרים? אמנם יקרה לפעמים, בשעה שישנה נחיצות גדולה לאיוו מלה, ורכים מתלבטים בה, שיבא אחר ויפרסם מלה ששומעיה חושבים כי היא לו על מה לסמך ביצירתה וגם הם יחלו להשתמש בה ובמשך זמן תתאזרח בשפת. אך לשבת לכתחלה ולצרף צרופים בה מוון ולשלחם תהוצת, זהו דבר בלתי אפשרי ולא יקבל.

חברנו מר בן-יהודה טוען כי בהתקבל בלשון מלים משפה זרה הן לגבי לשון זו בבחינת יצירות קדומות, אחרי אשר בה ובאוצרה היא אין שום טעם ונמוק למלים הזרות, ובשביל זה חושב הוא כי אם הסכמנו כבר לקחת ללשוננו בשעת צורך ומחסור מלים משפות לא שמיית, מה ההבדל ביניהן ובין היצירות של יש מאין. אך בכל זאת ישנו ההבדל לגבי האנשים המשתמשים בלשון ההיא; באיזה אופן הננו מוצאים דבר שאלת המלים מלשון ללשון? אלה הסכניסים אל לשון מלים מלשון אחרת הם סומכים עפ"ר על ידיעת הלק גדול מהמדברים בלשונם את המלים האלה מהלשון האחרת, ועל סמך זה הם משתמשים בהן גם בלשונם הם. וכבן אין זו יצירת יש מאין כי אם העתקת "יש" ידוע לאיש כשפה אחת אל שפתו הוא שלא נמצא עוד בה⁽¹⁾. האם יקרה למשל כי מי שיושב באירפה והוא יודע במקרה שפה שמית יכנים בשעת הצורך אל שפתו מלים שמיות שאינן ידועות כלל לבני ארצו? לא כן, הוא מכנים מלים כאלה שהן ידועות כבר לרבים ע"י ידיעתם שפות אחרות, וככה הדבר בנוגע לנו. אין מלים אירופיות נכנסות ללשוננו (כמו: הסטוריה, וגיאוגרפיה, ופיסיקה, וכיו"ב) אלא אחרי

(1) אמנם ישנו יוצא מן הכלל, בהסצאות שמציאיהן בוררים להן שמות מיוניות או לטיניות שהן לשונות המדע של העולם הנאור והשמות האלה כתקבלים בכל הלשונות, כמו תלגראף, טלפון, פונוגרף וכיו"ב.

דעתנו אותן, ולפחות חלק גדול ממנו, מתוך שפות אחרות. פה ישנה אמנם כברות הצורה שאיננה שמית, ובורי לו נמצא לנו שרש שמי היינו יכולים ליצר ממנו מלים לצרכים אלה בצורות מתאימות למשקלי לשוננו. אך כלפי יצירות של יש מאין ישנה חשיבות יותר גדולה לאלה בנות השפות הזרות שיש להן על מה לסמך מאשר למלים שאין שרש להן ולא יסוד.

ד"ר א. מויא:

ראשית, הפץ אני להשיב למר בן יהודה על תוכחתו המגלה לחועד, כי במשך השנים האחרונות לא חדשנו הרבה מלים; וחוא מתביש בזה.

ואנכי, לא רק שאינני מתביש אלא שחנני אדרבה בורצה מזה "שהועד אמנם קבע מלים רבות להתעמלות לחשבון למלבישים וכדומה, אבל רבן הגדול של אלה המלים אינן אלא מלים ישנות.

לא מפני "כי הכח של יצירה כאלו נפסק ונסתלק ממנו" לאחדשנו הרבה מלים, אלא מפני הטעם הפשוט שלא חפצנו לחדש כל זמן שיש ביכלתנו להספיק את צרכינו מן המוכן בספרותנו העתיקה. יען כי רב חברינו קבלו את דעת חברנו המנוח רי"מ פינס ז"ל בחדוש מלים, שפרסם לפני עשרים שנה במאמרו "דבר לעוסקי בתחית שפתנו" (האור א' תתכ"ד גליון י"ח) כי הגדולה שבמעלות למלה חדשה—אם איננה חדשה", לאמר. "שהיא נמצאה בתנך או באחד מספרי התורה שבעל פה, אלא שלא נהנו הסופרים להשתמש בה, או שלא ידעו כלל ממציאותה."

את הסבמתי לדעה זו הבעתי כבר במאמרי "הכמים הזהרו בדבריכם" שכתבתי אז בתור תשובה למר ימ"פ (האור א' תתכ"ד, גליונות כ"ט—ל"ב), והוספתי עוד, אך לדעתי עלינו להרחיב את הכלל הזה ומחויבים אנחנו לבקש ולחפש ולקבע לא רק את המלים הבלתי ידועות הנמצאות "בתנך ובספרי תורה שבעל פה" אלא גם כל המלים יצירי חבמי ישראל מימי הבינים ועד העת החדשה אם רק גזרתן ומשקלן מתאימים לחקי הדקדוק, והוראתן מכוננת היטב אל המושג שידבר בו.

וביחוד מוטלת החובה הזאת על הסופרים והחוקרים המתעסקים בחכמת
חטב ע, מפני שחלופי שמות מדעיים גורמים ערבוב בהוראותיהם.
וכדעתי אז כן דעתי גם היום בענין זה. — זכנ היתה גם דעת חברנו
המנוח מר אליהו ספיר ז"ל. (האור בשנה ההוא גליון כ"ב). ואך למותר
הוא להזכיר פה גם דעת מר יעבץ בנידון זה, כידוע לקוראי מאמריו
שפת ציון" בהקובצים שהוציא בשבתו בירושלים.

ואעידת לי בזה עוד שני בני סמך, והם העובדים המצוינים
הראשונים בשדה תחית שפתנו: ש"ד"ל וסמלנסקי.

ואולם אשר אני אחזה לי" — כתב הראשון — "כי לא על לשון המקרא
לבדו ראוי למחקר ספר שרשים שישים עינו אבל גם על לשון
חכמים הנמצא במשנה בתוספתא בברייתות ובקצת שמועות שבתלמוד
כי אמנם השמעתך, ידידי חביבי! שהיו לרבותינו מלות ממלות לח"ק
מקובלות מאבות וכו' ואם יאמר אומר; איך גבנים בכלל
לח"ק כל מלות לשון חכמים, שידענו שהרבה מהן לקוחות מלשונות
נכריות? נשיבהו, ולמה נקבל גימטיון וחבריהם, ופתגם
ופתשגן וכו' ועוד כהנה שידענו נאמנה שאינן אלא לשון ארמית?
וחלא נקבל אותן אחרי שקבלום קדמונינו בעלי הלשון, כן ראוי לנו
שנקבל כל שאר המלות שקבלו אותן וכו'." (בית האוצר, לשנה
ב', הברלה ע"ו)

ופריך סמלנסקי בדברו על הרחבת השפה במאמרו, "אחות דעי
אף אני" סובר ג"כ כי "בתחלה עלינו לשים לב לכתבי הקדש לדלות מהים
הזה פנינים אשר לא ראתה אותם עין עד כה. כי אמנם יש ויש מלים
חרבה בכח"ק אשר איש לא שם אליהן לבו והנה תהינה כאבני חן.
אך עוד יותר מאלה נחוץ לנו לבקש מלים ארמיות וסוריות מן התלמוד
והמדרשים, כי אוצר כל חמדה ימצא בהם." (השחר שנה י"א ד' 276).
מר ב"י משתדל אמנם להטעים את הנחיצות של הצעותיו בדבר
חדוש מלים, יען כי בזמן המעט שיש לתועד לעבודתו המעשית אי
אפשר לו לאסוף מספרותנו את כל המלים שאינן ידועות להקהל ולחקר
את פרושן האמתי ולקבע את משמעותן בדרך מדעית.

אבל הלא גם ללקט את כל השרשים הערבים שאינם בעברית
ולבאר את מוכנם ושמושם בספרות ובדבור נצרך לזה זמן רב, מלבד
ידיעה מספקת בשפה הערבית. וכי כל חברי הועד יכולים לעסק בזה?
אלא כונת מר ב"י באמרו, כי הועד ישתדל ללקט מהמלונים הערביים

וכו' היא בלי ספק, כי מזכיר הועד המיועד לעבודה מדעית קבועה ותמידית יכין את החומר הזה לפני חברי הועד. ולמה לא ישתדל המזכיר לאסוף מספרותנו בעזרת המלונים את השרשים הנדירים עם מראה המקומות לבאורם, ולהכין את החומר ולהסגיא אותו לחברי הועד באופן שיוכלו לעיין בזה בביתם ולדון עליו אח"כ בשיבתם? והלא זאת היתה עקר כונתנו בדרישתנו למנות מזכיר קבוע מומחה בספרותנו וכיריעת השפות השמיות, בכדי להמציא תמיד לחברים את החומר המדעי המוקדם.

ואם אמנם מפני מכות שונות עוד לא זכינו עד כה לעבודה לסדרת כדבעי, נקוה כי בקרב הימים ישתנה המצב באופן רצוי. ועכ"פ אין אנו בני חורין להבטל מעבודה נחוצה זו, מפני הקושי שבה, ואין לנו הרשות לחדש מלה פרס הפשנו בספרותנו הרחבה אולי נמצא איזה דבר מן המוכן.

כמו כן לא אוכל להבין גם את הטעם השני שנותן מר ב"י להצעתו, מפני שהחליט הועד להמנע עד כמה שאפשר מהשתמש במלים שפירושן מוטל בספק... וביותר צריך הועד להמנע מזה עתה אחרי שהחליט הועד לבוא במגע ומשא עם חכמי הלשון בחו"ל...

ואני חושב, כי אם אמנם צדק הועד בהחלטתו הקודמת שלא להכריע בעצמו בקביעת משמעות מלים מספקות הנמצאות בספרותנו מפני שכמעט אי אפשר היה אז להועד, מחסר מזכיר מדעי קבוע, לבא במגע ומשא תמידי עם חכמי חו"ל ולשאל את דעתם בשאלות החמורות העומדות על הפרק. אבל דוקא בעת אחרי שיש לנו האפשרות, וכבר החלטנו לבא במגע ומשא עם חכמי הלשון בחו"ל עינינו מוטלת החובה באמת לעסוק בשקידה רבה בחקירת פירושים והמלים המספקות ובקביעת הוראתן. בצרוף חוות דעת של חכמי הלשון בחו"ל, ולהגיע לידי הסכמה מחלטת ע"פ הכרעת רב דעות. כמדומני שהעבודה הזאת היא קודמת ללקיטת שרשים בשדה אחרים או ליצירתם יש מאין.

ובנוגע לעצם הצעת מר בן יחודה הראשונה כי הועד יכריז שכל השרשים הנמצאים באוצר המלים הערבי, הם גם עבריים, לא אוכל להסכים מפני כמה טעמים, אע"פ שאינני מתנגד כלל לקבלת מלים ערביות מיוחדות בודדות:

(א) לא לכל השרשים המשותפים בעברית ובערבית מובן אחד להם.

ולכן כתב גם חברנו ספיר ז"ל במאמרו החשוב "הרחבת שפתנו והערבית" שיחיו זחירים להשתמש בערבית לעזר ולאמצעי ולקבל ממנה אך את הנחותיהם לרוח שפתנו. (קכ"ד' 95).

ב) העקר שחסר לנו הם המונחים המדעיים והתכניים, וזה חסר גם בערבית, אלא שהם משתמשים ע"פ רב בשמות זרים, או בשמות מרכיבים מכמה מלות, ובזאת נוכל לעשות גם בעברית. ג) הלא כבר החלטנו בקבענו את "יסודות עבודת ועד הלשון" ושנתפרסמו בכל החברות שהוציא הועד, כי בדלית ברירה מקבלים אנחנו שרשים שמיים ובפרט ערביים, למלא את החסר בלשוננו, וכך נוהגים אנחנו תמיד למעשה; ולמה לנו להכריז על זה ביחוד?

ד) ההכרזה המיוחדת הזאת, שכל השרשים הערבים הם גם עברים תתן מקום למעות מצד אחד, כי מודים אנחנו שאי אפשר להשפה העברית להיות לשפה חיה בלי סיוע השפה הערבית, ומצד השני, יאמרו חמתיים שלנו, בעלי "שפת המדינה", הנה גם ועד הלשון הכריז, כי כל השרשים הערבים הם עברים, ובכך למת לנו לחתימה לתחיות את השפה העברית, הלא יותר נוה לנו ללמד לדבר ערבית, חחיה בפי רב התושבים בארצנו...¹

ובדבר ההצעה השנית של מר ב"י ליצר מלים חדשות ע"י צרופים שונים של השרשים הנמצאים בשפתנו אומר, כי זה הוא אמנם רעיון מענין, אבל רק לעיון, ולא למעשה.

ולא מפני החשש, כי אולי אין בריאה מקורית, יש מאין, נמצאת עתה בלשונות אחשב, כי אי אפשר לנו לעסק ביצירות כאלה. האמת אני, כי אינני מכין את כל ההתפלספות של החכמים שהביא מר ב"י בתור בני סמך להראות, כי כח היצירה של יש מאין בלשון ישנו בנפש האדם גם כעת. אם במאה השבע עשרה שאז התחלו חכמי הטבע לחקור ולעסק בגופים אדיים היתה יצירת השם גז שהמציאו אז מאורע

1) בהיותי כפרד"ן בשנה העברה קודם התלמח הקורטוריום בדבר שפת הלימוד בהתנגדותם בחיפה סח לי מרופסר זכרנחיים כי אחרי הקורטוריום של חתכניקום בחיפה תושבים לתציע את השפה הערבית, "שפת המדינה" בתור שפת הלימוד בכיתה ה', הנה, וכאשר העירותי, הלא כבר יורע בעצמנו כי דבר שאי אפשר הוא מפני שאין מונחים מדעיים תרשים בערבית, ענני בצחוק; "אני אמנם יורע זה, אבל כך ובאר זה הושב להחברים בעלי השפעה הנמצאים פה כי זה נתון מאד..."

חשוב מיוחד, הנה כל חבקי בחרושת החימית ובפרט התרופות יודע, כי כמעט בכל יום ויום מברזים בהעתונים המקצועיים על תכשירים חדשים עם שמות חדשים שבדו המציאים מלבם ע"י צרופי אותיות שונות, המשמשים להם כתריס בפני הסתחרים והמזייפים. בתוך דוגמא מפורסמת אזכיר רק את השם Salversan שקראו בזמן האחרון לתרופת אחרליך היהודית (606) שאיננו אלא צרופי אותיות. אבל צורות לשוניות מקוריות כאלה הולכות ונבראות ביחד עם יצירות תכניות חדשות. המצאת העצם החדש מביאה מטילא גם ליצירת השם החדש, וכאשר נזכר במשך הזמן להמצאות מקוריות מדעיות, שאין להן עדין שם בשום שפה או ימצאו בודאי גם שמות מקוריים עבריים גם בלי הסכמת חכמי הלשון. אבל לא לועד הלשון לעסק בחדושים כאלה.

אכן לנו חסרים כיום הרבה מאד שמות לעצמים ולמושגים שיש להם שמות בכל השפות התרבותיות, ועלינו רק לתרגם אותם לעברית. היש באמת צורך מוחלט ביצירות מקוריות? יש מאין לתרגומים אלו? וכי כל המלים האלה החסרות לנו הן מקוריות גם בשפות החיות הידועות לנו?

מנויה וגמורה היא אצל חכמי הלשון, כי מספר השרשים העקריים בכל השפות השונות כמעט שווה הוא, מחמש עד שש מאות בערך¹⁾ ומאלה השרשים העקריים או „האבות“ נולדו והסתעפו כל רבבות המלים הנמצאות בשפות החיות המפתחות והעשירות, ע"י השתלשלות והנחיצות לבטא את המושגים הקרובים ע"י מלות בנות גזע אחר והבניות ע"פ חקי הלשון.

והנה לאשרנו מספר השרשים העקריים בעברית הוא איננו קטן כל כך בערך, כי הוא עולה ג"כ לחמש מאות בקרוב²⁾ ואם נשות את היחס המספרי שבין השרשים העקריים והמלות שהסתעפו מהם בעברית ובגרמנית, למשל, אז מוכרחים נהיה לחודות, כי לא בחסר הראשון עניה כל כך שפתנו, אלא ביחוד בחסר המעבד והמפתח במשך הדורות ע"פ חקי הלשון. ע"י שגוים ידועים בשרשים העקריים. דרך מפני שחייה

¹⁾ Max Müller, Vorlesungen über die Wissenschaft d. Sprache I, p. 223.

²⁾ Renan, Hist. Gener. d. langues Sem. p. 146. אבל שרשים „חולדות“ יס הרכה יחד.

הטבעים של שפתנו נפסקו בעצם ימי עלומיה לא הספיקה להתפתח ע"י חסתעפות ירשיה העקרים והשתלשלותם תגוזצה, להביע את כל צרכי החיים השונים.

ובכן במקום לחשב למצא ירשים עקרים חדשים, עלינו להשתדל קודם לעבד היטב את החמר הראשון הלשוני שיש לנו ע"פ חקי הלשון וסגולתיה היינו, ע"י השלמת השקלים והבנינים המרובים המקובלים בלשוננו, בכל הירשים שלא נתפתחו בספרותנו העתיקה. מר ליפשיץ מבדיל בין משקלים הימים ומתים. אני מווננר לזה, והנני מזכיר פה את דברי בהוכוח ע"ד הדקדוק התנכי והתלמודי (זכרונות ועד הלשון חי' ב'), "חלילה לנו ה"נצרכים" המסכנים לעזב את כל הצורות הלשוניות הבלתי שכיחות כפגרים "מתים" על שדה הספרות מבלי גסות להחיות אותן ע"י הרוח המחיה של הדבור התי ולתת לכל אחת תפקיד מיוחד". (למשל: הכשר, מכשיר, תכשיר Präparat הכשרה וכדומה. הצרכים שלנו הטה כל כך גדולים שאסור לנו לזלזל בשום צורה לשונית. והננו מוכרחים להשתמש בכל הלקי החמר הלשוני הנמצא בידינו. ומלבד המשקלים והבנינים השונים עלינו להשתמש יותר במלות מרכבות, בפרט למונחים מדעיים. גם כנידון זה כבר דברתי באריכות בחאור (א' תתכ"ד גליון ל', ומקצת דברי תביא ד"ר קלוזנר בספרו "שפת עבר שפה חיה") והוכחתי שם בבירור כי דוגמות "הרכבת שתי מלים להוראת איזה מושג שאיננו נכלל בכל אחת מחן כשהיא לעצמה רבו למכביר בספרותנו. למשל: משלחיד רב"פעלים, אות"נפש הולך רכיל, אבני גזית ועוד. גם יש הרכוז מרכבים עם המלות: בן, בעל, איש, אבן, עין, לב, רוח ועוד, מלבד המרכבים במלה אחת, כמו גלעד, בליעל, צלמות וכדומה. ולו היו גם מעט מועיר המלות המרכבות הנמצאות בספרותנו העתיקה גם אז לא היתה לנו הצדקה להחליט, כי שפתנו לא תסכול הרכבת השמות, והלא היא חדלה מהיות שפה חיה בעצם ימי עלומיה, ועוד לא הספיקה לה העת להרבות במרכבים, וכו' ')

(1) עד כמה סופרינו והדרישים רגילים להשתמש במלים מרכבות מראת לנו למשל החרוז הזה של ביליק: גשר גדל-אבר בן-צורים כסוף-חרמט ועקום-צפרינים; כונן הדורס צפריני-חשור מול חזה-החלמיש", (מתי מדבר), וסוקולוב אף "כשלוש סלש" : יום-ההש-קין בנאות-שקט-שימן, תכנית-ונפארת-פלאים, צהוב-כחה-מגואל (כתבים נבחרים),

מר ב"י הביא את דברי הפרופ' וי למוביץ שהרים על גם את השפה היוגית שיש בה אמנם הרבה מילים מלאכותיות אך מעט מילים זרות.... היוגים „יצרו בלשונם הם כל המונחים לחדשים והמלאכות—ואמנם בתכלית השלמות“. כבודו של הפרופ' במקומו מונח, אבל לא היוגים יצרו את כל המונחים המדעיים ולא בתכלית השלמות נבראו אלא כמעט כל חכמי העמים, בעלי מקצוע שונים, השתתפו בזה, בהשתמשם בדיעתם של בירב בשפה היוגית לקרא שמות מיוחדים, ולפעמים קרובות בלתי מוצלחים, למושגים המתחווים חדשים לבקרים במרוצת החיים התרבותיים. והנה כמעט כל המילים המלאכותיות תאלח הן מרובות משהי מילים—שהן אחת; ובזמן האחרון החלו עמים אחדים לטהר את לשונם מהמילים הזרות האלה ולתת תחתיהן מילות מרכבות חדשות משלהם, כמו למשל Fern-Sprecher במקום Tele-phon וכדומה.

ואם הפצים אנחנו לעשות את שפתנו לשפת חלמוד והשמוש למדעים ולחרשת הננו מוכרחים להשתמש ג"כ במילים מרכבות מלבד יצירת מושקלים ובנינים חדשים לשרשים ידועים. כי לצערנו הגדול, מספר המונחים החסרים לנו בכל ענפי המדעים החדשים termini technici עולה בשח לאפים ולרובות, וכשפות השמיות וגם כשפה הערבית העשירה אין באלו ואם נבא לברא אותם, ע"י „צורפים“, אין אנו מספיקים; גם אי אפשר להכביד על הזכרון של המתלמדים בשפעת יצירות משונות כאלה שאין להם שום קשר של השתלשלות המושגים עם כל החמר הלשוני שלנו. ומצד זה, יש לבכר עליהן במקרים יוצאים מהכלל⁽¹⁾ אפילו מלות זרות בתבניות עברית, הידועות לכה"פ לרכ הנאורים משפות אחרות.

ולסוף, אחשב לחובה להעיר, כי במקום להאריך הרכה במונחים עיוניים איך למלא את החסר לנו יותר טוב, לדעתי, לשים לב להדרישות המעשיות והתכופות, שהחגוך העברי החדש דורש ממנו בחזקה ולהשתדל למלאות אותן עד כמה שאפשר לפי כחנו ויכלתנו.

(1) המה, לרעתי, המונחים הכוללים כהוכס כדרך השאלה והקבלה בכל השפות מוכנים שונים מרכבים שאי אפשר למסר אותם בדיוק כמלה אחת אפילו מורכבת, כמו למשל, המושג Historie וכדומה

בן יהודה מסכם את הוכוחים ומשיב עליהם:

מתשובות רוב חברי על דברי אני ראה כי אני בעצמי האשם בזה, מפני שלא בארתי ופרשתי היטב את דעתי.

אני לא אמרתי כי כל החסר לנו נוכל למלא מהלשון הערבית, אף לא אמרתי כי למלא החסר לנו בלשוננו לא נוכל כלל מעצם לשוננו, וכמו"כ לא פסלתי את שאר הלשונות השמיות אף לא נתתי כלל משפט הבכורה להערבית על שאר אחיותיה.

מה שאמרתי הוא רק זה: כי הנסיון של שתי שנות עבודתנו על פי היסודות שקבענו לנו לעבודה זו הוכיח לנו כי חסר לנו כח היצירה הנצרכה לנו בכדי למלא החסר בלשוננו. בכל עמלנו ומאמצי כחנו לא עלה בדינו ליצר הרבה יצירות נאות, מבעות בחותם החיים והרוח העברי. כודאי אפשר שהחסרון הוא בנו בעצמינו כי הסבה לאין אונים זה היא אולי העדר כח היצירה בנו. אנו חברי הועד. אבל אני אינני ענותן כל כך ואינני רוצה להודות בעניות כחנו אנו ובקשתי ומצאתי סבה אחרת לזה, והיא—שאין לנו די חסר ליצירה, כמו שהיה למשל להיונים הקדמונים וגם לאבותינו לפנינו, שאז היתה לשוננו בשלמותה, ולנו לא נשאר סמנה אלא חלק קטן ודל וחשאר אבד במאות השנים שעברו על לשוננו ללא חיים מבעיים בדבור פה.

והנה על הנחה זו ענו חברינו האדון לפשיין והאדון דר' מוזיא כי יש לנו בלשוננו הרבה שרשים, ודר' מוזיא מסתייע עוד בזה מדברי מקס מילר שאמר כי מספר השרשים העקריים בכל הלשונות הוא מחמש עד שש מאות בערך, ובהיות שכלשון עברית יש, לפי ספירתו של החכם ליסרו שהביא רגן בספרו על הלשונות השמיות, כחמש מאות שרש, הרי אינה חסרה אלא לכל היותר כמאה שרש, ומאה שרש, לפי דעת חברינו אלה, בינינו ובינם מה הוא? האם בשביל הסרון מועט בזה אנו צריכים לחזור על הפתחים של לשונות זרות, תהיינה אפילו קרובותינו הלשונות השמיות, לקבץ גרבות של שרשים?

אבל, כנראה, חברנו דר' מוזיא לא ראה את דברי מקס מילר בכלי ראשון, בעצם ספרו של מקס מילר, אלא הסתפק בכלי שני, כמי שהביא את דברי מקס מילר, אלמלא קרא דר' מוזיא את דברי מילר בענין זה בנוף ספרו, כי אז ראה שאין בדבריו אלה שום ראייה לעשרות לשוננו בחמש מאות השרשים שלה, כי חמש מאות

השרשים העקריים של הלשונות ההודיות הגרמניות אינם חמשים מאות השרשים שנמצאות בתנך. השרשים היסודיים שדבר בהם מקם מילר אינם השרשים שישנם כעת בכל הלשונות, שמספרם רב מאד, אלא השרשים הקדומים, של קול אחד, ושל שני קולות, שמהם נסתעפו השרשים שישנם עתה בהלשונות⁽¹⁾. וכבר הזכיר מקם מילר בעצמו בספרו, כי בלשון הסנסקריטית, שאפילו אם איננה בתחלת אם כל הלשונות ההודיות גרמניות על כל פנים היא מקור לרובן, מנו המדקדקים הסנסקריטים וקבעו מספר השרשים, שמהם נגזרים הפעלים והשמות של הלשון ההיאלאלה ושבע מאות. ואפילו אחרי כל הצמצומים שאפשר עוד לצמצם, לפי דעתו של מקם מילר, ולהאציל מקצת השרשים שקבעו המדקדקים הסנסקריטים שרשים עוד יותר עקריים, על כל פנים עוד ישארו ללשון הסנסקריטית שמנה מאות שרשים שברשימה. ומאלה השרשים היסודיים, השרשים שברשימה, נסתעפו שרשים חדשים מאותו המין שמהם יש בלשון העברית שבמקרא כחמש מאות, ושמהם יש בלשונות ההודיות הגרמניות אלפים.

אך מלבד כל זה, שכח שכתב חברינו אלה ההבדל הגדול בין המבע הדקדוקי של הלשונות השמיות ובין מבע זו של הלשונות ההודיות

(1) מקם מילר גוזר כך גדר השרש במשמעותו שהוא משמש כ: We call root or radical whatever in the words of any language or family of languages cannot be reduced to a simpler or more original form. We assert nothing more about these residua. We simply say, they are ultimate and cannot be traced back to simpler elements. (M. Müller, Science of Language, I, 358).

ועברית: אנו קוראים שרש מה שבמלים של לשון מהלשונות אי אפשר להעבירו ולהעמידו על צורה יותר פשוטה, יותר קדומה. אין אנו מהליכים שום דבר יותר אדות תמליות אלה. אנו אמרים רק שהן אחרות ואי אפשר להסבירן ליסודות יותר פשוטים.

ולמשל מביא מקם מילר השרש הקדום AR במשמעותו חפר האדמה, וממנו arare חרש, ושאר השמות שנסתעפו ממנו כמו מחרשת וכדו', אצל גם aromata לריח עשני השדה, וגם era אדמה, ומה גם השרש ars מלאכה, ועוד הרבה שרשים שנסתעפו ממנו למושגים רחוקים מאד מהשרש העקרי ar.

וכן Whitney בספרו הידוע Life and growth of Language 20, אומר: השרשים של הלשונות ההודיות הגרמניות הם היסודות של הדבור שנתהוו קודם כל התפתחות דרכי הדקדוק, קודם למיתת הגעיות, קודם ההבדל חלקי הדבור.

הגרמניות, בפרט בסגולת התוספות בראשי השרשים וסופיהם שיש להן לאלה האחרונות ואין כמעט להראשונות. על ידי אלה התוספות יש בכחן של הלשונות ההודיות הגרמניות ליצר משרש אחד פעלים ושמות חדשים למושגים של גונים רבים דקים מתחלפים שהלשונות השמיות מוכרחות לקבוע להם שרשים מיוחדים. מהשרש *sps* שהביא שם מקם מילה, נגזר ברומית *specere* במשמעות ראה והכמה, וממנו *respect*, *respectable*, במשמ' נכבד, וממנו עוד *respite* בזה, וממנו *susplicere* חשד, וממנו *inspicere* השגיח, וממנו *prospicere* הביט לטרחוק, וממנו עוד *prospectus*, וממנו *conspicere*, וממנו עוד *specie* מין, וכל המסתעפים ממנו.

ולכל אלה המושגים, שבלשונות ההודיות הגרמניות הספיק להם שרש אחד *sps*, היתה הלשון העברית מוכרחת ליצר שרשים מתחלפים: ראה, בזה, חשד, השגיח, מין וכו'. כך הדבר בלשונות הרומניות ועוד יותר בלשונות הגרמניות והסליויות, שבה היצירה שלהן ע"י התוספות התחלתיות והסופיות הוא באמת כמעט בלי גבול.

ואם נשים לב לשני אלה, מספר השרשים הנכחים בכל הלשונות האחרות, ובה הדקדוקי של לשונות ההודיות הגרמניות, יתגלה לנו בכל מוראה דלות לשוננו בעת בחמש מאות השרשים שבתנך. ואפילו אם נוסיף עוד כל השרשים שבתלמוד ומדרשים, ונגיע אולי למספר שמנה מאות, עוד דלותנו איומה בבחינת השרשים שמהם נוכל ליצר מלים חדשות לצרכינו בבה הדקדוקי של לשוננו.

ואעפ"כ, אלמלא לא היה חסר לנו אלא מלים למושגים עליונים, מדעיים, מחקריים וכדומה, כמו מה שחסר לכל עם חי העומד עוד על שפל המדרגה בתרבות הרוחנית. — אלמלא היה כך כי אז אולי יבולנו עוד, בקושי גדול, להסתפק פחות או יותר בהשרשים שיש לנו, ולבנות מלים עפ"י יסודות שכבר קבענו לעבודתנו, או פשוט לפרץ גדר שגדרנו וללכת בדרכים שחזרו לנו קצת חברינו, כמו להשתמש במלים זרות או לעשות שמות משתים שלש מלים מרכבות יחד. אבל חלא נורלנו עתה, ברצוננו להחיות את לשוננו, הוא טשנה מגורל אומות העולם המתעוררות לתחיה. להן יש הלשון הפשוטה, השפלה, הגסה, של עניני החיים חיות פשוטים, היותר שפלים וגסים, והם צריכים להרים את לשונם ולתעלותה למדרגת לשון ספרותית, ליצר בה מלים למושגים ממשמשים. לזה אין כל כך הכרח גמור לבקש שרשים חדשים, כי

מהשרשים הגסים, השפלים, יש בכח כל לשון לבנות מלים למשנים מפשמים, עליונים, יען גם עצם המניגים האלה מצמיירים בכח המחשבה של האדם ע"י המלים הפשוטות שהיו בלשון בתחלתה ע"י שמושים של השאלה והעברת והפישטה וכו' הנהיגים בכל לשון. אבל לנו, בלשוננו, מפני שהדלת להיות מדברת בפינו זה יותר מאלף וחמש מאות שנה ולא נשאר לנו ממנו אלא ספרות שאין בה מעניני החיים הפשוטים והגסים אלא מעט מאד, הסרים כל אותם השמות והפעלים לעניגים הגסים והפשוטים של החיים הטבעיים של בשר ודם שבלעדם לשון היה הוא דבר מן הנמנעות. אין אנו יושבים כאן במסבה של גשים. אנו אנשים מדעיים שלפעמים ידיהם וגם לשונם צריכות להיות מלוכלכות בשפיר ושליה, וכמו שרופאים אינם כוזזים ואינם מהססים מלנקב כל דבר בשמו הפשוט, כן אין אנו צריכים לכוזז ולחסם. והנה אני שואל אתכם: אתם המדברים עברית, איך אתם ואיך ילדיכם קוראים להפעולות והדברים האלה....

(כאן הזכיר המרצה הרבה פעולות פשוטות וגסות בעניני החיים. בצרכים הטבעיים, וכו').

הזכרתי בכונה את הפעולות הטבעיים והגסות האלה, כדי להבליט ביותר את כונתי במה שחסר בלשוננו. כל זמן שלשוננו תוכל להיות בלי שמוש רק לדברים של לשון נקיה במסבות נכבדות, ולא לצרכי החיים האמתיים, הטבעיים, בכל מקום ובכל שעה, ובכל מעמד, ובכל יום, כל זמן שזו תהיה תכונתה של לשוננו, היתה אלהיים חיים אמתיים, וכל תהיתה, שאנו מתגדרים בה כל כך, מוטלת בספק ומכנה גדולה מרחפת עליה.

במאמר אחד שנתפרסם בהקבץ המדעי בלשון אנגלית Jew. Qu. Review על תרגום עקילס נאמר: Hebrew is a dead language. For many centuries there has been no community where it has been spoken by the girl to her lover, or the child to its parents. ובתרגום: עברית היא לשון מתה. מאות ומאות בשנים לא היה בעולם צבור ששם דברו עברית הבתולה לחשוקה או הילד לאבותיו.

כמדמני, כי מכל מה שנאמר אודות לשוננו אם היא היה או אין הדברים האלה הם היותר נוקבים ויורדים לעטקו של הענין. הסימן המובהק, ללשון אם היא חיה הוא: שבתולה מדברת בה לאחובה וילד לאמו. אבל כדי שבתולה תדבר לחשוקה והילד ידבר לאמו הכל עברית צריך

שיחיה בעברית כל הפעלים והשמות של החיים הטבעיים. אותם מחברינו שמדברים עברית תמיד גם בביתם, כשהם במצר הם משתמשים בודאי במלים מאותה הלשון שהיו רגילים בה קודם. אבל, בודאי אפילו היותר לתומים בחברינו אחרי מלים זרות לא ימצאו את לבם להציע כי לענינים האלה יקבל הו ע ד בתור מלים של הלשון העברית שמות ובפרט פעלים מאחת הלשונות תהודיות הגרמניות, כי לאלה הפעולות והמושגים אין מלים משותפות בכל הלשונות, כי אם לכל לשון ולשון יש לה משלה, ודוקא משלה, ואיך יעלה על הדעת לקחת למושל להצרכים האלה מלים מצרפתיות, או גרמניות או אולי רוסיות? לאלה הפעולות והמושגים אי אפשר לבנות מלים מהשרשים שיש לנו. אלה מושגים קדומים, טבעיים, פשוטים, שכל עם קובע להם שרשים מיד בראשית חיי הלשון.

על כרחנו אנו צריכים איפוא להכניס לתוך לשוננו שרשים תרבה, כתחלת לאלה הפעלים והמושגים הטבעיים שדברתי עליהם ולרבים שכמותם, ושנית, כדי שתם יהיו לנו לאבני בנין ליצר מלים להמושגים תאחרים, וגם להמדעים והחיים התרבותיים, הנצרכים לנו. מאין נקח אלה השרשים?

אמרתי מחלשון הערבית, ולא בתור שרשים זרים מלשון זרה אלא בתור שרשים של לשוננו שנאבדו ממנו והורגו ומצאנום, יען השרשים של הלשון הערבית, לפחות הרוב הגדול שלהם, אינם ערביים בלבד, אלא שמיים, וממילה הם גם עבריים. והנה דברתי על דבר הלשון השמיות הקדומה וקרבת הלשונות השמיות זו לזו ושתוף השרשים בהן והזכרתי גם דעית רנן, שהצמין ביחוד בחוש הלשוני, והשבתי כי אין צורך להביא יותר ראיות לזה, מפני שהוא מפורסמות. אבל, מפקפקי חברנו האדון לפשיין אני רואה, כי מכל מקום עוד אין הדבר מבורר כל צרכו. לכן אביא כאן קצת מרברי היותר בן סטך בדורנו בהכמת לשונות השמיות, הוא החכם הגדול הישיש תאודור גלדקת.

במהברתו על הלשונות השמיות, במהדורה היותר חדשה במחזור הסדעים האנגלי Encyclopedia Britanica, במהדורה האחת עשרה משנת 1911, אמר ה"ל:

„היחס של הלשונות השמיות זו לזו הוא קרוב, עכ"פ יותר קרוב מיחס הלשונות התודיות הגרמניות זו לזו, הלשונות השמיות היותר

עתיקות משונות זו מזו לא יותר, מעצם הלשונות הנרמניות, וכו'. כל הלשונות האלה הן בנות לשון שמיית קדומה שכבר מתה. בודאי לא צריך לקחת הדברים האלה כהיותם ולחשב שהיתה לשון שמיית אחת, באחדות גמורה לכל בני שם, אם במשמ' המדויקת של המלים אין שני בני אדם בעולם מדברים לשון אחת שזה לגמרה, על אחת כמה וכמה שכך הוא הדבר בנוגע להמון גדול של אנשים הנפוצים על פני ארץ רבה פחות או יותר וכו' ואפילו כשקצת לשונות שמייות מסכימות בנקודות עקריות של הדקדוק עדיין אין הדבר ברור כי בנקודות האלה יש לנו מעמד הלשון הקדומה.

בנוגע לאוצר המלים, באמת אפשר בודאות להחליט, כי מספר גדול של מלים, שיש להן בכל אחת מהלשונות הצורות המיוחדות לכל אחת מהן, הן חלק מהלשון השמיית הקדומה, וכו'. בכל אחת מאלה הלשונות יש מלים שאין בהאחרות, מאלה המלים רבות מהן בלי ספק הן מהלשון השמיית הקדומה, אלא או שנאבדו משאר הלשונות או שהן עודן בהן אלא שלבשו צורה שאין אנו יכולים להכירן יותר, וכו'. כאילו מדה כל אחת מהלשונות השמייות יצרת לה שרשים חדשים - זו שאלה סתומה טאד".

וזת רגן, שהזכרתי אותו כבר, אומר במקום אחר בספרו הנזכר ח"ל: "חקירה מדעית באמת בהמון העצום של השרשים שבלשון הערבית ושאינ להם חבר בשאר הלשונות האחרות בודאי תביא לידי מסקנות מענינות טאד. אפשר לתאמין כי יש שם כמות רבה של מלים של הלשון השמיית הקדומה, ושיצאו מן השמוש של קצת מהלשונות".

טמילה מובן, כי אין כונתי בזה להחליט כי אין כלל באחת הלשונות השמייות מלים שלא היו שמייות כלליות משותפות לכולן. דבר ידוע הוא, שאחרי פרוד הלשונות השמייות צמחו על הקרקע של כל אחת ואחת מהן מלים שלא צמחו בזילתה מן הלשונות האחרות. קצתן עברו מזו לזו, וקצתן נשארו במקומן ושאר האחרות יצרו להן אחרות תחתן, וכבר עסקי בשאלה זו החבמים, כמו ס' פרנקל בספרו על המלים הארמיות שבלשון הערבית (S. Fraenkel, Aram. Lehnw.) ותי' גלדקה במחקרו על דבר המלים השאולות בלשון האתיופאית וממנה (in d. arab. Spr. Nö. Neue Beitr. zur sem. Sprachw, Lehnw.) (in u. aus d. äthiop. Spr.

אבל, יש מלים שמיות משתפות בפעל, ר"ל שהיו באמת, כפעל
ממש, בלשון השמית הקדומה והיו לנחלה לכל הלשונות האחיות אחרי
הפרדן זו מזו, ויש בתוך הלשונות השמיות מלים שמיות בכת, ר"ל
אשר רק במקרה, מפני סבה היצונית, מקרית, לא נוצרו בזמן
הקדום בתלשון השמית הקדומה כשהיא היתה משתפת לכל בני שם, ואח"כ,
כמו"כ במקרה, בסבה היצונית, נוצרו באחת מהן, אך שום דבר בעצם
טבע הלשונות השמיות לא היה טונע להתחדשות המלים ההן גם בהן.
הנה למשל אותו גלדקה, באותו הספר שהזכרתי למעלה, מפקפק אם
השם זחב בעבר', ד'הב בערב', דהב בארמ', היא מלה שמית קדומה,
ר"ל שנוצרה בזמן קדום בעוד שלכל בני שם היתה לשון אחת משתפת,
או אולי נוצרה אחר הפרד תלשונות באחת מהן ועברה אח"כ ממנה
לשאר הלשונות האחיות. הבשביל זה יעלה על הדעת להטיל פסול
בעבריותה של השם זחב בעברית או בערביותה של השם ד'הב
בערבית? וכך גם השם חיבו (לחם) בערב' חשוד בעיני גלדקה והוא
סבר שהוא שאל מהלשון האתיאפית. ואעפ"כ אין ספק בדבר שזו
מלה ערבית כשרה בתבנית הכשרות הערבית, ואפילו הפעל כת ב
לא זך בעיני' פרנקל מבחינת היחוס הערבי והוא חושד שהוא שאל
בלשון זו מתלשון הארמית. אך נ"י מהערבים יהוש איזו זרות, איזו
לא ערבית בהפעל הזה? הוא הדבר שאמרתי, כי יש מלים שמיות
בכת, ואלה המלים שהזכרתי ואחרות שכמותן, הן ממין זה. במקרה,
מפני סבה מן הסבות שאין להן שום יחס לעצם טבע כ"א מהלשונות
השמיות, נוצרו אלו המלים באחת מהן, שקידם לשאר הלשונות האחיות
נפגשה בהדברים שהמלים האלה הן מתרגמות אותם. אך אין שום
דבר בעצם המלים האלה שבשבילו לא יכלו לצמח בתוך כ"א משאר
הלשונות האלה אלמלא באו הן בעצמן בטנע עם הדברים ההם.
על טענתו של האדון לפשיץ כי הלשון הארמית היא יותר קרובה
להלשון העברית מהלשון הערבית כבר הקדמתי תשובה בתחלת
תרצאתי וכבר השיב עליה גם האדון ילין בדברים מספיקים. רק מלים
אחדות יש לחוסף בענין זה. בנוגע לעצם השאלה בדבר יחס הקרבה בין
שלוש אלה הלשונות, העברית, הארמית והערבית, כבר העיר הגדול
במדקדקינו הקדמונים, הוא ר' יונה בן גנאח בהקד' הרקמה בדברים
מועטים בדרכו, אך בחוש הלשוני שלו אמר דבור עמוק שבכל קצורו הוא
יורד לעמקת של השאלה. וז"ל של ריב"ג שם :

„לא נמנענו מהביא עד על מה שאין עליו עד מן העברי ממה שמצאנוהו דומה לו ונאות מן הלשון הערבית, מפני שהוא אחר הלשון הארמי דומה ללשוננו יותר מזולתו מן הלשונות, אבל עלילותיו ושמושיו והעברותיו ותהלוכותיו, הוא בכל זה קרוב ללשוננו מזולתו מן הלשונות, ידע זה מן העבריים המעמיקים בחכמת לשון הערב והמהירים בה (ריבג הקדמת הרקמה VII).“

בדברים המעטים האלה אמר ריב"ג באמת כל מה שאפשר לאמר בענין זה, ריב"ג מודה שהלשון הערבית היא היותר קרובה ללשוננו אחר הלשון הארמית, אפס, עלילותיו (של הלשון הערבית) ושמושיו והעברותיו ותהלוכותיו הוא בכל זה קרוב ללשוננו מזולתו מן הלשונות. עד כמה אנשים ועמקים הם הדברים הללו מוכיחה לנו עובדה זו, כי לא מידיעת הלשון הארמית נבנתה חכמת דקדוקה של הלשון העברית בדרך מודעי, אלא רק מידיעת הלשון הערבית, כי יצר הדקדוק העברי והעמידו על יסודו האמת? ר"י חיוג, עפ"י הלשון הערבית. מי הביא את הדקדוק העברי לתבליט שלמותו? ר"י בן גנאת. בכח ידיעתו העמקה בלשון הערבית. וגם בזמן החדש, מאימתי נגה אור מבהיק על הדקדוק העברי? בזמן שהתחילו החכמים לחקור בעמקי הלשון הערבית. רק אז נגלו מסתרי הדקדוק של הלשון העברית בכל זהו המדעי כיום וזהו. ובצדק סיים ריב"ג את הערתו הקצרה במלים האלה: ידע זה מן העבריים המעמיקים בחכמת לשון הערב והמהירים בה. באמת מי שעוסק בחקירת באור המלים של המקרא הוא מגלה חדשות בכל רגע כמעט רק עפ"י פרוש המלים של הלשון הערבית.

ואין ספק בדבר, כי בקצת תבונותיה של הלשון הערבית יש קרבה יותר להלשון העברית מקרבת הלשון הארמית, אליה כמו שכבר העיר האדון איתן בענין אזה הידיעה, שבעברית וכערבית הוא בראש השם ואלו בארמית היא בסופו. וכן בדבר שנוי הקולות בין אלח שלש הלשונות, כמו ארץ בעבר', בערב' ארצ', בארמ' ארעא וארקא, וכן בעבר' ביצת, בערב' ביצ'ה, בארמ' ביעא, ביעתא, וכן בעבר' ד'הב, בערב' ד'הב בארמ' ד'הב, ועוד חלופי קולות רבים באלה, ואעפ"כ הלא כבר אמרתי כי בענין קבלת שרשים איננו נותן שום יתרון ללשון הערבית על הלשון הארמית, ואם יעצתי לקחת חשישים מהערבית הוא פשוט מפני שממנה יש מה לקחת בעוד שמהארמית כמעט אין לנו מה לקחת, ובפרט אין מה ליעץ לקחת. הלשון הארמית, עפ"י גורת

דברי הימים, נעשתה כמעט עצם מעצמי ספרותנו ובשר מבשרה. וכמעט כל אוצר מליה ידוע לרוב יודעי עברית ושגור בפהם, וכלנו שאבים ממנו ולקחים כל מה שיש בה, ואין צורך לזה בשום הסכמה. אבל, זורבה אין לנו לקחת כמנה, יען גם כמנה לא נשאר אלא מעט, ומה שנשאר רובו הוא מה שנשאר גם מהעברית, והשאר יש בו חלק גדול מלשונות לא שמיזת, למלא־החסר בלשוננו נצרכה לשון שמיזת חיה, שכל אוצר מליה שזור בשלמותו. וזו היא רק הלשון הערבית, שהיא, כמו שאומר רנן במקום אחר, האוצר הכללי של המשפחה כלה: l'arabe, qui est en quelque sorte le trésor commun de la famille. (Hist. gén. des langues sémit. I, V, 443) ועוד מענה אחרת טען האדון לפשיץ נגד קבלת שרשים מלשון הערבית, והיא מפאת מנהג התחלפות הקולות בין שתי הלשונות, מה שקראו הכמי הלשון הגרמנים Lautwandel. דבר ידוע הוא, כי גם בשרשים משתפים בשתי הלשונות, קצת קולות מתהלפים בקולות קרובים, כמעט בדרך קבוע. כך עפ"ר מה שהעברים חוגים ש הערבי חוגים ש ולהפך, ומה שבעבר צ הוא בערב ס ולהפך, וכיוצא בזה. אך מנהג זה אינו שומר לעולם דרכו, ולפעמים התחלפות אחת לה דרך אחר מסבות שלא עמדו עדיין החבמים על עקרו, וחושש האדון לפשיץ כי בקחתנו שרש מלשון הערבית נטעה "בענין התחלפות הקולות ונניח אותו בקול שאולי לא היה לו בעברית. והנה בכלל, מנהגי התחלפות הקולות בין שתי הלשונות ידועים לנו, ואם חלילה בשרשים אחדים נטעה בזה, אין זו תקלה להלשון. כבר אמרו הכמים כי חק זה של התחלפות הקולות אינו פועל אלא בזמן מומני הלשון ואח"כ פוסקת פעולתו, והמלים העברות אח"כ מלשונות האחיות מוז לזו עברות גם בלי התחלפות זו, ואעפ"כ המלה היא מלה כשרה בהלשון. ולא אצל כל המדברים לשון אחת התחלפות הקולות נהוגה במדה אחת. כבר הזכרתי התחלפות הקולות בין ש ש בין עברי וערב. עפ"י מנהג זה, רוב המלים שהן בערב בקול ש הן בעבר בקול ש, וכן באמת בעבר שבלת לעומת שנבלת בערב. והנה בני אפרים לא ידעו לאמר שבלת ואמרו שבלת, ממש כמו בערב, ובודאי כל המלים שנהגות בעבר בשין ימין הנו בני אפרים בשין שמאל, כמו הערבים, ובמקום שלום אמרו שלום, וכדו'. האם בשביל זה רשאים אנו לאמר כי בני אפרים לא דברו עברית כשרה?

גם חששם של האדון ילין ודר' מויא בדבר משמעו' השרשים, שלפעמים שרש אחד משתף בשתי הלשונות אינו משמש במשמעו' אחת בשתיהן, גם חשש זה אינו חמור מאד. גם בלשון אהת יש שמשמעות המלים משתנות ממה שהיו בתחלתן, וכבר דברו חכמי הלשון על מנהג זה המצוי בכל הלשונות, וכבר הזכירו בתלמוד בפרוש שנוי משמ' זו בעברי' וארמי': הגי' תלת מילי אישתני שמייהו מכי חרב בית המקדש הצוצרתא שופרא שופרא הצוצרתא וכו' ערבה צפצפה צפצפה ערבה וכו' הוכלילא בי כסי בי כסי הוכלילא (שבת ל"ו). והאם בשקראו שופר להצוצרת והצוצרת לשופר, וכן ערבה לצפצפה וצפצפה לערבה, האם אז חדלה הלשון העברית או הארמית להיות עברית או ארמית? הכל ידעים כי אנו משתמשים עתה כהרבה מלים במשמ' אחרת ממשמ' שהיתה להן באמת בלשון, טפני שנתקבל אצלנו פרוש אחד הטפרשים למלות הללו, כמו למשל חמאה, שאנו קראים עתה כשם זה לשומן החלב ואין ספק בדבר כי לפנים היו קראים חמאה לחלב קצת נחמץ, וכדו'. האם בשביל זה אין לשוננו לשון עברית? ואדרבה, היא הנותנת, אלמלא היו כל השרשים משמשים במשמ' אחת לגמרה בשתי הלשונות העבר' והערב', כי אז לא היתה הלשון הערב' מקור כל כך עשיר לענין החסר בלשוננו, מפני שאותם השרשים בערב' המשמשים במושגים שבהם משמשים בעבר' שרשים אחרים לא היינו יכולים להשתמש בהם לכולם, כיון שאיננו רשאים ליחס להשרש בערב' משמ' זולת המשמ' שהוא משמש בה בערב'. עתה, בשאנו ראים למשל השרש לחם משמ' בערב' למזון עשוי מבצק ובערב' למזון לקוח מנוף בע"ה, רשאים אנו לתת לקצת שרשים ערבי' משמ' קצת מתחלפות מזו שהשרש משמש בה בערב', רק קרובה לה, ולמלא בזה חסרון מלה בלשוננו למושג מהמושגים. כך נהגתי בהשם זכרה, שהוא משמש בערב' להשומן של החלב, שלזה אנו קראים עתה חמאה, וקבעתי אני להחלב השמן המתהווה על פני החלב כשהוא עומד קצת זמן.

היוצא מכל האמור הוא :

- (א) מספר השרשים שנשארו לנו מהלשון העברית הוא מעט מאד ואינו מספיק למלא בו כל צרכינו.
- (ב) חסר לנו בעברי' שמות ופעלים לא בלבד למושגים מדעיים וכדו' אלא גם להדברים והפעולות היותר פשוטים וגסים של צרכי החיים של בשר ודם, ולא להדברים והפעולות אי אפשר לבנות מלים

מהשרשים שישנם או לקחת מלים מלשונות זרות, אלא צריך לקבע להם מלים עקריות משרשים שמיים.

(ג) הלשונות השמיות הן אהיית קרובות זו לזו מאד, בנות לשון אחת קדומה שהיתה משתפה לכל בני שם, ואוצר המלים של כלן ברכו הגדול הוא משתף לכלן יחד.

(ד) רק אוצר המלים של הלשון הערבית נשאר כלו בשלמותו היום, והוא עשיר מאד ורבו הגדול הוא לא רבושה של הלשון הערבית בלבד אלא של כל הלשונות השמיות. הוא, כמו שאמר רנן, "האוצר הכללי של הכשפחה", ולכן רב השרשים שיש במלונים הערבים הם גם עברים ובלי שום פקפוק יכולים אנו להכניסם ללשוננו, ובזה נחזיר ללשוננו אברה שאברה לה, ולא נכניס זרים במקדשת.

(ה) הלשון הערבית, שגם בה חסר עוד הרבה למשנים של החיים החדשים ולהמדעים, וכדון, עשירה מאד מאד במלים להחיים הטבעיים, ולהדברים הגסים והפשוטים. בכל המלים האלה נשתמש לכל החסר לנו בחיים הטבעיים והדברים הגסים והפשוטים, והשרשים הרבים שנחזיר ללשוננו יהיו לנו לאבני בנין החסר להחיים החדשים, במדעים ובחרשת, וכדון.

דבר מובן מאליו הוא, שבכל זה נתנהג, כמו שכבר אמרתי אני בעצמי וכמו שיעץ גם האדון ילין, בזהירות הראויה. התנהג נתנהג עפ"י היסודות שקבענו לעבודת הועד ולא נטה מהם ימין ושמאל. שאוב נשאב קדם כל מה שיש בלשוננו. ממלים שפרושן מספק נחרק כמה שאפשר, לבלתי תת מקום לחולק לחלוק. שמור נשמר בכל תקפו את היסוד הקבוע שאין הועד גזקק למלים זרות לא שמיות ובשום אופן לא נפרץ הגדר הזאת שנדרנו לנו. ולמה שאין לנו מן המוכן בלשוננו. הנה להדברים הפשוטים והטבעיים נקח לנו בלי פקפוק מתוך אוצר המלים של הלשון הערבית את המלים שלנו, שהיו בודאי בלשוננו ונאברו לה, ולהמשנים המפשטים של המדעים וכדון, ולכל הדברים של החיים ניצר יצירות חדשות בהשתמשנו לאבני בנין בתחלה מהשרשים שיש לנו בעברית ואח"כ, כשהם לא יספיקו, מה שרשים שנחזיר לנו מתוך האוצר של הלשון הערבית, ונתאמץ כי יצירות הללו תהיינה לא בלבד גבונות עפ"י הלכות דקדוק הלשון אלא גם יפות ומדברות להעין ולהדמיון.

ואם גם בעזרת השרשים שנכנים מאוצר המלים של חלשון
 הערבית לא יתיה אפשר ליצר מלה למשג מן המשגים החדשים, אז,
 אבל רק אז, יבוא התור לחשתמש ביצירת יש מאין. כבר חבאתי
 דעת גדולי חבמי חלשון שדבר זה נהוג גם עתה בכל הלשונות והזכרתי
 את המלה הלעזית gaz, שהיא יצירה מקורית שבדא איש אחד
 לצרכו צרף קולות שלא הית בשום לשון לענין זה. דומה לה במקצת
 היא המלה sépale בלשון צרפתית שהזכיר פרופ' סאייס בספרו מבוא
 לחכמת חלשון (Prof. A. H. Sayce, , Introd. to the Science of Language, II 30). מלה זו בדא החכם Necker לציין בה כאוי"א מעלי כו"ס
 הפרח. למלה זו אין שום יסוד בלשון צרפתית ולא באחת הלשונות
 האחרות, אלא שברצות החכם הנזכר לכנות בשם מיוחד עלי כו"ס הפרח
 בדא sépale עפ"י צורת pétale, שהוא שם לכל אחד מעלי הפרח. וחרי זה
 כאלו יצרנו אנו שם מיוחד פלח לעלי הפרח עפ"י צורת עלה, ובלח לעלי כוס
 הפרח. ועוד יותר מענינת כבחנינה של יצירת יש מאין היא המלה falbala.
 מלה זו נתקבלה כמעט בכל הלשונות הארפיות, ומכנים בה רצועת
 בגד רחבה קמוטת שהנשים שמות בשפולי שמלותיהם. והנה למלה זו
 אין שום מקור בשום לשון, ובדואה היא כלה מעקרה. ובדא אותה
 אחד מאצילי צרפת במאה השבע עשרת למספרם, החצרן מרשל די
 לגנלי (Marchal de Langle). זה החצרן היה ליצן בטבעו ואחב לגסות
 בני אדם בערמותיהם ובראותו כי המוכרים והמוכרות בחנויות שמלות
 הנשים וקשופיהן מעולם לא ענו לו על שאלה ששאלם כי אין להם
 הדבר, בדא המלה falbala מלבו ויכנס להחנות הגדולת ויפן לאחת
 המוכרות וישאל כי תתן לו falbala. ולא פקפקת המוכרת אף רגע
 ותביא לו שמלה בקשוט הנזכר, וכאשר שאל אותה על זאת מה
 ראתה להביא לו סחורה זו, ענתה כי נדמת לה שכך קוראים לחדבר בחצר
 המלכות (שם בספרו של Sayce בשם הסופר הצרפתי Nodier, וכעין זה גם
 מחבר המלים הצרפתי הידוע Littré בערך falbala). הנה מלה בדויה מעקרה,
 יצירה יש מאין גמורה, כיון שבשום לשון שבעולם לא היה צרף קולות
 אלה למושג זה, וגם ידענו מי אביה, וידענו שהוא בדא אותה לשם
 צחוק בעולם, והנה נתקבלה מלה זו בכל הלשונות הארפיות, בצרפתית
 ובאיטלקית, ובאנגלית בשני צורה furbelow, כעין דלוג-דב שלנו, וכגרמנית

בצורת Falbel. ועתה, נניח שהצרף הצרפתי לא בדא מלה זו, ונשאלה עתה שאלה בבית מדרשו של וערנו איך נכנה את הקשוח הזה בעברית, ואני הנה בדיתי מלה זו לזאת והצעתי לכם שנקרא לו פלכל או בצורת הגרמנית פֶּלְכֶל כמו כרמל, הלא תייתם קוראים אהרי מלא: זו מלה ברויה, יצירה יש מאין! ואני שואל אתכם: האם מפני שבדא אותה חצרנו של מלך צרפת יפה כחה? ואותם מחברינו הלחוטים אחרי מלות זרות לא יפקפקו להכניסה בתוך רשימת המלים העבריות של ועד הלשון?

בודאי, יצירות ברויות באלה אין רבות בלשונות תארפיות, או לפחות לא ידענו רבות שכמותן. וחסכה לזה פשוטת, כמו שכבר הבאתי דברי חכמי הלשון הגרמנים שאמרו שאין בלשונות תאירופיות הרבה יצירות יש מאין בזמננו מפני שאין צרך גמור בזה, מפני שהחסר שכבר ישנו בלשונות הוא כ"כ רב עד שהוא מספיק ומסלא כל חסרון ע"י יצירות לסדניות מבלי יצירת שרשים חדשים. וכך אומר פרופ' סאים בספר הנזכר, כי הירושח הלשונית שירשנו מאבותינו, ר"ל שירשו האנגלים מאבותיהם, מספקת לכל צרכי החיים ע"י יצירות יש מיש. וגם היותר כופר ביצירות יש מאין בלשונות בזמן הזה, הוא פרופ' טוקר מהמכללה במילבורן, בספרו באנגלית מבוא לדה"י הטבעיים של הלשון, (T. G. Tucker, Introd. to the natural History of Language 1980) גם הוא אינו כופר באמת אלא ביצירה בלי כונה, בתוך העם, spontaneous invention, אבל ביצירה בכונה, לשם יצירת מלה חדשה לצרך וחדש. איננו כופר כלל, ובזה צדק חברנו דר' מויא שתזכיר חיצירות יש מאין ממש שיוצרים עתה כמעט בכל יום אותם המסציאים חסרים חדשים או מיני רפואות ותמרוקים חדשים ומבנים את המצאותיהם בשמות משניים, גם בלי כל מקור להם באחת הלשונות, עפ"י צרופים שונים של חצאי מלים או של ראשי תבות ועוד ועוד, ואותם מחברינו הלחוטים אחרי מלות זרות בודאי לא יפקפקו לחשתמש באלה השמות גם בעברית אעפ"י שהם יצירות יש מאין גם מעקרים כלפי היוצר וגם כלפי הלשון העברית.

והנה חברנו האדון איתן תופך השאלה ומקשה עלי: כיון שאני

על קשייה זו יש להשיב :

שנית: בשרש חדש נזכר לעשות הכל על פי טבע הלשון העברית ועפ"י רוח דקדוקה, ואלו כמלה לקוחה מלשונות זרות אין אנו בני חורים תמיד להסבימה לפי טבע לשוננו ודקדוקה. הנה למשל המלה פִּיזִיקָה שכבר הזכרנו. בצורה כמו שהיא זו מלה אי אפשרית בעברית: בתחילת הברה אין לנו פ' רפויה. וצריך איפוא לאמר פ' ולא פ'. המשקל פיעילה אין לנו, וצריך איפוא לאמר לא פִּיזִיקָה, אלא פִּזְקָה ובי סבם ימצא לבבו לשנות צורת מלה זו ככה! הלא נהיה לצחוק בעיני הבריות, תלא כבר אמר ולתר הצרפתי: *c'est le ridicule qui tue!* ומוטב שנהיה רשעים ולא נהיה שומים בעיני הבריות, ושלישית: המלים הזרות ידועות לכל שתן לא עבריות וכשאנו באים עתה להחיות לשוננו, ועור רבים כ"כ המפקפקים באפשרות דבר זה, לא צריך לתת פתחון פה לאמר כי אין זו לשון כלל, כי אנו לוקחים הכל מלשונות זרות, ואלו השרשים החדשים המעטים שניצרו ונכניס, רק יחידי סגולה ידעו כי הם שרשים חדשים ורב הקהל לא ידע ולא ירגיש בהם דבר, ויקבל אותם בלי ערעור ופקפוק כמו שכבר נתקבלו הרבה מלים מבלי שגורע בקהל מקורן, ונתקבלו בכח הטעם הזה: כך מדברים בארץ ישראל!

והנה הקשו על זה: מהו התבחין שעל פיהו נשפט ונבחר צדופי קולות מבין כל שאר הצדופים ונקרב דוקא אותם ולא וולתם למשג טהמשגים? ודאי, זהו הצד הקשה שבדבר. אינני חושב, כמו שאמרו קצת חכמי הלשון וכמו שחשב ובפרט קצת חכמינו בדבר לשון תקדש, כי באמת יש יחס פנימי בין השרשים ובין הדברים שחשרשים נקבעו לה, וולתי במלות החקוי אולי לקצתם היה בדין האדם הקדמון שקבע

אותם איזה יחס בין המלה והרבה, אבל רק בדמיון ולא באמת. ורב השרשים נקבעו במקרה, בנטיה מקרית של יחיד אולי, שהסכימו הרבים על זה בשתיקה, ורק בכח ההרגל שהרגלנו מילדותנו לכנות דבר מן הדברים בצרוף קולות מיחד נדמה לנו כי לצרוף זה יש באמת איזה יחס פנימי עם הדבר שהוא משמש לו, כמו בהמלה *falbala* שהזכרתי, שנדמה לנו עכשיו שבאמת מלה זו נאותה להדבר הזה, ובוראי בצרוף חדש יחסר לנו עפ"י דמיון זה, ואולם, דוקא בבחינה זו יש יתרון להלשונות השמיות על שאר הלשונות, כי להן, להשמיות, יש הדבר המצין אותן מכל הלשונות, והוא: שלש ו ת ה ש ר ש. רבם ככלם של השרשים של הלשונות השמיות הם מרכבים מ של ש אותיות, ומכל שלש אותיות יש ששה צרופים, אך לא בכל הצרופים כבר השתמשה הלשון. כמו שכבר העיר ע"ז ריב"ג בהקדמה: וכל שלש אותיות יתרכב מהן שש מלות ואפשר שיהיה קצתם מונח כאשר יתרכב מן העין והריש והבית עבר, בעה, ערב, ברע, רבע, ורעב. מאלה הצרופים שהזכיר ריב"ג יש בלשוננו עתה רק המשה והצרוף ברע לא נשאר בלשוננו אלא לשם פרטי, ולא לשם כללי או פעל, ואלו בערכית היא משמש שני השמושים האלה. יש משלשים אחרים שלא נשתמשה בהן לשוננו אלא בצרוף אחד, או שנים, והשאר נשארו פנויים, והם עומדים לשרתנו בשעת הצורך, ונשתדל למצא בהם, כמה שאפשר, קצת יחס להמשגים הנצרכים לנו עפ"י שמושי אותם הצרופים שכבר השתמשה בהם הלשון למשגים אחרים.

כמעט בבונה דלגתי על מענת חברינו הארון לפשיץ וכפרט דר' מויא בדבר הצורך להשתמש במלים מרכבות. בעצם אין זה דרך חדש. כך היו הסופרים נוחגים קדם בחו"ל, ויצרו מורח שעות, מכתב עתי, וכדו', לפי דרך לשון גרמנית.

אבל אנן, פה בארץ, כשהתחלנו בתחית הלשון, עזבנו דרך זה מפני שחשנו שאינו ברוח לשוננו, וכבר החליטו כל חכמי לשונות השמיות כי אין התרבות ברוח הלשונות האלה ואינה נחוגת בהן הרבה. אבל בב"ז אין לדחות דרך זה כליל. יש הרכבה ויש תרכבה, יש מרכבות עם טלות כמו בית, לא, וכדו' שהמלות כבר נהיו כמעט לתוספות דקדוקיות. וכמו"כ מלים קטנות ששני המרכבים מתמזגים ונעשים למלה אחת ויכולים

אנו להוליד, מטנח מליך חדשות כמו מכל מלה עברית. ולעשות ממנו תארים וגם מעלים, וכדו'. בהרכבות כאלה כבר השתמשתי ויצרתי למעיל המלה חידק, שנתקבלה כבר בדבור ובספרות. וכמו הטלה ראידק שיצר חברנו ד"ר טזיא. ויש הרכבות של שתי מלים נסמכות, שהן נשארות לעולם שתי מלים נפרדות גם בכתב וגם בדבור, והן נשארות עקרות. הרכבות מסין זה אינן יכולות להיות לנו למקור לחיי חלשון. טמילה מובן כי יש גם מסין זה קצת גם בלשון הקדומה. ונוצרו מסין זה גם אח"כ בפרט בשמות קצת צמחים, וכדו'. ובדאי נוכל עתה לפעמים להשתמש בדרך זו. אבל עכ"פ רק במקרים מעטים, ובתנאים מיוחדים. זו שאלה שהועד צריך לעין בה ולבררה.

ומסקנת כל המשא והסתן הארך היא זו:

בעצם הדבר כל חברינו מודים כי אנו רשאים וסבירים לקחת מהלשון הערבית כל מה שחסר לנו. כשאין לנו מן המוכן בלשוננו, וכבר נקבע זה להלכה למעשה בתוך יסודי עבודת הועד, אלא שרוב חברינו אומרים שנקח רק בשעת הצורך, ואני, מפני הצורך הנדול שיש לנו במלים לצרכי החיים הפשוטים וגם בשרשים ליצירות חדשות, מציע כי מתוך "האוצר הכללי של הלשונות השמיות", היא הלשון הערבית, נחזיר ללשוננו כל מה שנאמר לה כדי שנמלא את כל חסרונה ונכשירה להיות לשון חיה באמת, לא בלבד בתוך ד' אמות שלי הלכה אלא גם בכל צרכי החיים, אפילו היותר פשוטים והיותר גסים, שתוכל "בתולה לדבר כח לאתוכה והילד לאבותיו"—הכל, הכל.

ואם אחרי כל זה עוד יחסר לנו לפעמים ונעמד לפני בררה לקבל מלה מלשונות זרות או ליצר שרש חדש יש באין,--דעתי היא כי, לפחות ברוב המקרים, מוטב לנו ליצר שרש חדש עפ"י יסודי הלשון וכרוחתה, ולא להכניס גרים במקדש לשוננו, שהם כודאי מטשטשים ומשחיתים את צורתה השמית של הלשון.

מה שדברנו חברינו על אודות החקירה בדבר הצורות הדקדוקיות של הלשון וכדור סיבן והרחבתן, כודאי ראוי שיעסק בזה הועד.

מר א. מ. לפשיץ ומר ישראל איתן מעירים על דברי הסכום של המרצה מר בן-יהודה:

בהיות שאחר הסכום אין עוד אפשרות להמשיך את הוכוח בענין ההרצאה, הננו מרשים לנו למסר מודעה קצרה כי המרצה הנכבד נסח את הנחותיו בסכום באפן שונה קצת מאשר בהרצאתו. בנסחו זה הגביל את הקף הנחותיו, ובזה הודה לרבות מן הטענות שטענו כנגדו, וכמוכן לא נסבו דברי וכווננו אנו על הנחותיו האחרונות. — מלבד זה אנו סכרחים להעיר כי המרצה לא מסר טענותינו כמו שהבינונו אותן בהמשכן, ועל אחדות מהן לא השיב כלל.

מר לפשיץ מוסיף על הדברים האלה: לפי דעתי לא נחתם הוכוח בענין הזה, כי על נסח הסכום של ב' המרצה והנחותיו החדשות עוד טרם דברנו כלל, ולכן הנני מציע לבלי להוציא הפעם מסקנות בנוגע להרצאה, וכיחוד אהרי שבדבר עיוני בזה די במה שברר כל אחד מאתנו דעתו.

מר ילין אומר: לפי דעתי הביא כ' המרצה מר בן-יהודה בהרצאתו שני ענינים נפרדים ורחוקים לגמרי האחד מהשני, בשעה שהיה אפשר וצריך להרצות על כל אחד מהם הרצאה מיוחדת, וערכוב שני הענינים האלה יחד הוא הגורם לאחדים מחברינו לדרש לבלי לגשת כלל להוצאת מסקנות אף באחד מהם בפחדם פן נסכים לשניהם יחד, וע"כ חושב הנני כי עלינו להפריד בעת בין שתי ההרצאות ולדבר רק על השלמת החסר בשפתנו אנו סתוך אוצרות המלים של השפות השמיות האחרות ולהוציא מסקנות בנוגע לזה. סוף סוף, אם חפצים אנו בתחית לשוננו כאפן שיהיה אפשר לבטא בה כמו בכל שפה חיה את כל הגונים השונים וכל ההבדלים הדקים שבכל משנ, אם איננו חפצים במשטוש המשגים כי אם בבהירותם ובדיוקם, עלינו למלא בה הרבה מאד ממה שחסר לה, וזה אפשר לנו רק בשמוש באוצרות המלים של השפות השמיות. חברנו דר' מויא ירא מפני ההכרזה על כל השרשים הערבים כי הם עברים, פן תהפך לשוננו בין-רגע ללשון אחרת לגמרי. לפי דעתי איננו צריכים להשתמש בשום הכרזה. די לנו כי הננו יודעים שהחלק היותר גדול של השפת העברית נמצא באוצר המלים הערבי,

ומזה נוכל לשפוט כי כל השרשים האלה הם שמיים כלליים לשתי השפות יחד. ובכן יוצא לנו מזה כי אלה השרשים הנמצאים בערבית ואינם נמצאים במקרה כמה שנשאר לנו לפלטה מן השפה העברית אפשר שהם גם עבריים ואפשר להשתמש בהם במקום שיש בהם דבר מה נוסף על מה שיש לנו בעברית. וכוחנו לא היה רק להלכה בלבד כי לא להלכה המביאה לידי מעשה, וע"כ הנני מציע כי יחליט הועד החלטה זו:

„מקבלים הננו לעברית מתוך אוצרות המלים של השפות השמיות בתור מלים שקרוב לודי שהיו בעקרון גם עבריות את אותן המלים שישנן בהם ושאינן בעברית המצויה בדיננו, ואשר יש בהן איזו תוספת ומלוא הסרונן מרגש פה. דבר זה צריך להעשות בכל הזהירות הדרושה“.

אחרי וכוה קצר מציע מר בן-יהודה המרצה לדחות את קבלת ההחלטות לאהת האספות הבאות.

הצעה זו נתקבלה.

